

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı

Fulya A. Ereker

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Bu makaleye atıf için: Ereker, Fulya A., “İlkçağlardan
Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası
İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 1-36.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı

Fulya A. EREKER*

ÖZET

Savaş üzerine düşünmenin bir boyutu olarak ele alındığında "haklı savaş", savaşa başvurmanın ne zaman haklı olabileceği ve haklı bir savaşta dahi zor kullanımını sınırlamayı amaçlayan düşünce ve pratikleri içeren bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Kavram, özellikle Batı kültüründe, yüzyıllar boyunca gelişme gösteren çok çeşitli kültürel kaynakların bir ürünüdür. Bu çalışmada haklı savaş kavramı, tarihsel süreçte gösterdiği gelişme boyutuyla ele alınarak, geleneğin bugün ulaştığı yapı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, biraraya geldiklerinde hem haklı savaş kuramının kavramsal çerçevesini, hem de kuramın iki farklı boyutunu oluşturan "jus ad bellum" ve "jus in bello" ifadeleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Tarihsel gelişme süreci, geleneğe yapılan düşünsel katkılar bağlamında, belirli dönemler altında ele alınmaktadır. Ayrıca, kavramın batı kültür ve geleneğinin bir unsuru olması dolayısıyla, batının tarihsel gelişme süreci göz önüne alınarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Haklı savaş, savaş hukuku, jus in bello, jus ad bellum.*

Just War Concept: From the Early Ages Upto Present

ABSTRACT

When taken as an aspect of "thinking on war", the concept of "just war" can be defined to include the ideas and practices that demonstrate when it could be justifiable to conduct a "war" and that aim at limiting the use of force even when it is deemed a just war. The concept of just war is a product of various cultural sources that have developed for centuries especially in the Western world. This study examines the historical development of the concept of "just war" and attempts to demonstrate the place that the tradition reached today. With this purpose in mind, the study, first of all, tries to explain the terms of "jus ad bellum" and "jus in bello" that together draw the conceptual framework of the theory of war and at the same time constitute the two different dimensions of the theory. Historical development of the concept is examined in sequential phases that correspond to philosophical contributions to the tradition. The classification is based on the historical development of the West, because the concept itself is an element of the Western culture and tradition.

Keywords: *Just war, law of war, jus in bello, jus ad bellum.*

---

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Giriş ve Kavramsal Çerçeve

Savaş, insanlık tarihi boyunca toplumları olduğu kadar felsefi düşünceyi de önemli oranda etkilemiş bir olgudur. Yalnızca modern zamanlara özgü bir olgu olmadığından, savaşa ilişkin düşüncelere ilkçağlardan beri rastlamak mümkündür. Savaş üzerine düşünmenin bir boyutu olarak ele alındığında "haklı savaş", en geniş anlamıyla, Batı kültüründe siyasal amaçlar doğrultusunda zor kullanımının ne zaman haklı görülebileceğini belirlemeye, böyle haklı bir durumda bile zor kullanımını sınırlamaya çalışan tüm düşünce ve pratikleri içermektedir.¹ Kavram, özellikle Batı kültüründe, yüzyıllar boyunca gelişme gösteren çok çeşitli kültürel kaynakların bir ürünüdür. Buna göre, felsefi ve dinsel ahlak düşüncesi, yasal ve askeri kuram ve pratikleri, ayrıca uluslararası hukuk gibi bir kültürün –ya da özelde batı kültürünün– gelişme süreci boyunca görülen davranış kalıpları, inanç ve tutumlarının tümünü içermektedir. Bu çalışmada haklı savaş kavramı, tarihsel süreçte gösterdiği gelişme boyutuyla ele alınarak, geleneğin bugün ulaştığı yapı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, biraraya geldiklerinde haklı savaş kuramının iki farklı boyutunu oluşturan "*jus ad bellum*" ve "*jus in bello*"² ifadelerinin açıklanması, kavramsal çerçevenin ortaya konulabilmesi açısından önemlidir.

Savaşın belirli bir durumda haklı olup olamayacağını belirlemeye yönelik *jus ad bellum* ilkesiyle savaşın haklılığını sağlayan belirli ölçütler ortaya konmuştur. Bu ölçütler genel olarak, haklı bir neden, hukuka uygun otorite, hukuka uygun niyet/iyi niyet, zor kullanımının amacın ötesinde zarar vermemesi ya da oranlılık, savaşa son çare olarak başvurulması, amacın barışa ulaşmak olması ve son olarak, savaşın başarı şansının olmasıdır.

Haklı neden, *jus ad bellum*'un ilk ve en önemli koşuludur. Haklı savaş kuramcılarının hemen hepsi saldırı amacıyla yapılan savaşların "haklı" olamayacağını kabul etmektedirler. Bu bağlamda, haklı bir savaşın nedeninin ancak savunma olabileceği öne sürülebilir. Fakat bu belirlemenin, hangi eylemin haksız bir saldırı sayılacağı konusu gündeme geldiğinde fazlasıyla esneyebildiği de gözlemlenebilmektedir. Haklı savaşın tek haklı nedeninin savunma olduğu doğru olsa da, haklı savaş kuramcılarının zaman zaman saldırı savaşlarını da savunma amacı kapsamına aldıkları belirtilmelidir. Burada öne sürülen

¹ James Turner Johnson, "Haklı Savaş", *Blakwell Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi*, Cilt I., çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırış, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 321.

² "Jus ad bellum" ve "jus in bello" ilke ve ölçütleri ile ilgili açıklamalarda genel olarak bkz. Alex Moseley, "Just War Theory", *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.utm.edu/research/icp/justwar.htm>.

tek koşul, saldırı kapsamında da olsa, savaşın amacının önceden yapılmış bir kötülüğe karşılık vermek olmasıdır.

Hukuka uygun otorite koşulu aslında oldukça tartışmalı görünmektedir. Genel olarak haklı savaş kuramcıları hukuka uygun otorite ile devletin egemen gücünü/iktidarı kastederler. Buna göre, eğer bu egemen güç meşru ise o zaman keyfi yönetim eğilimi göstermeyeceği, dolayısıyla da bu meşru yönetime savaş ilanı hakkının verilebileceği savına dayanmaktadırlar. Haklı savaş kuramında savaş ilanı yalnızca hukuka uygun otoriteye aittir, aksi bir durumda savaşın haklı olma olasılığı ortadan kalkacaktır.

Hukuka uygun niyet ya da iyi niyet koşulunda genel kabul, savaşın kamu yararı için olması ve kişisel ya da ülkeyi genişletmek gibi haksız çıkarlar için olmaması yönündedir. Haklı savaş kuramında genel olarak ulusal çıkarın bir saldırı için bahane olarak kullanılması kabul edilmez, bu durumda savaş haksız sayılır. Fakat yine de, barışı sağlamak amacı gibi iyi bir niyeti gerçekleştirmek için tek yolun saldırı olabileceği durumların varlığı da çoğunlukla kabul edilmektedir.

Haklı savaş kuramında haklı neden ve iyi niyet gibi, savaşın başarı şansının olması koşuluna da önem verilmektedir. Bu koşulun asıl vurgusu, insani ve ekonomik kaynakların başarı şansı olmayan bir eylem için boşa harcanmamasıdır.

Oranlılık koşulu aslında *jus in bello*'ya ait bir koşul olsa da, burada *jus ad bellum* olarak zor kullanımının amacın ötesinde zarar vermemesiyle ilgilidir. Haklı bir savaşın haklı bir nedeni ve bu bağlamda da bir hedefi olmalı, ancak bu hedef diğer ilkelerle de uyumlu olmalıdır.

Savaşta zor kullanımının haklılığını sağlamaya yönelik *jus in bello* ilkesinin ise iki önemli koşulu bulunmaktadır: sivil dokunulmazlığı ve oranlılık.

Sivil dokunulmazlığı, savaşta doğru hedefin kimler olduğunu belirlemeye yönelik bir ölçüttür. Haklı savaş kuramına göre, haklı bir savaşta hedefler arasında ayırım yapmamak savaşın haklılığını zedeleyecektir. Çünkü, ayırım yapılmadığı sürece hedefin içerisinde savaşmayanlar ve masumlar da yer alabilecektir. Savaşanlar ordularına bilinçli bir tercihlle katılmışlardır ve bu nedenle hedef olmaları uygundur. Oysa savaşmayanlar, siviller ya da masumlar bu anlamda bir tercih yapmadıklarından öldürülmeleri doğru değildir.

Haklı savaş kuramında sivillerin öldürülmesi yasaklanıyor olsa da, bazı durumlarda sivillerin öldürülmesinin kaçınılmaz olabileceği de kabul edilmektedir. Haklı savaş kuramcıları bu durumu "çift etki" (*double effect*) ile açıklamaktadırlar. Çift etki, savaşta sivillerin ölümü-

nün niyet edilmediği, ama kazaen bunun gerçekleştiği durumları ortaya koyarak, bir bakıma sivillerin öldürülmesini haklılaştırma olanağı sağlamaktadır. Klasik haklı savaş kuramı için dahi önemli sorunlar yaratan sivil olan/olmayan ayrımı, modern dönemde kitlesel savaşların söz konusu olmasıyla çok daha ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Haklı bir savaşta şiddetin ne ölçüde ve ne şekilde kullanılmasının moral ilkelere uygun olacağını belirlemeye çalışan ölçüt oranlılıktır. Oranlılık ölçütüne göre, haklı bir savaşta uygulanan şiddetin ulaşılmaya çalışılan hedefe uygun olması gerekmektedir. Bu, *jus ad bellum*'daki oranlılıktan farklıdır. *Jus in bello* ilkesindeki oranlılık, savaşın şiddetini ve yıkıcılığını minimize etmeye yönelik bir ölçüttür.

En genel hatlarıyla *jus ad bellum* ve *jus in bello* ilkeleri ve bu ilkelere yer alan birtakım ölçütlere göre haklı savaşın kavramsal çerçevesi ortaya konabilir. Fakat, çok uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan haklı savaş kavramının içeriği, çok farklı dönem ve düşünce geleneği tarafından oluşturulmuştur. Bu bağlamda, haklı savaş kuramına yapılmış olan dönemseller ve düşünseller katkıları tarihsel süreç içerisinde incelemek, kavramın ve kuramın içeriği hakkında günümüz için çok daha sağlıklı bir değerlendirme olanağı sunacaktır. Tarihsel gelişme süreci, geleneğe yapılan düşünseller katkıları bağlamında, belirli dönemler altında ele alınmaktadır. Ayrım, kavramın batı kültür ve geleneğinin bir unsuru olması dolayısıyla, batının tarihsel gelişme süreci göz önüne alınarak yapılmıştır.

Tarihsel Gelişme Süreci

Haklı savaş, genel olarak Batı dünyasında Hıristiyanlığın etkisiyle oluşturulmuş bir kuram olarak kabul edilmektedir ve kuramın -kültürel- bütünleşmesi Ortaçağ'da gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, haklı savaşla ilgili bir çalışmayı Ortaçağ Hıristiyan düşünürlerinin görüşlerinden başlatmak mümkündür. Fakat güçlü dinsel kaynakları olsa da, haklı savaş yalnızca dinsel bir fenomen değildir, önemli seküler kaynakları da bulunmaktadır. Bunun yanında kuramın kökenini, sistematik bir bütün haline gelmesinde önemli katkıları olan klasik dönemde aramak daha doğru bir analiz çerçevesi sağlayacaktır.

Klasik Dönemin Mirası

Haklı savaş kuramının klasik dönemdeki kaynaklarının Yahudi geleneği, Roma ve Germen dünyasının pratikleri olduğu söylenebilir.³

³ James Turner Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War Tradition in Western Culture", John Kelsay ve James Turner Johnson (der.), *Just War and Jihad*, New York, Greenwood Press, 1991, s. 6.

Bunun yanında, düşünce dünyasına önemli katkıları olan Grek kültüründe, doğrudan haklı savaş kuramına bir katkı olarak adlandırmayacağımız bazı benzerlikler bulmak mümkündür. Antik Yunan'da site devletleri arasındaki savaşlar hiçbir dönem olumlu karşılanmamıştır. Bunda, site devletlerinin genellikle birbirine yakın güçlere sahip olmalarının yanında, aynı dil ve kültürü paylaşma düşüncesinin de etkisi olmuştur denilebilir. Bu bağlamda, örneğin Platon'da haklı savaş kuramının ilkelerinin bazı izlerini bulmak mümkündür. Platon, Helenler arasında meydana gelen savaşları "savaş" sözcüğüyle nitelemekten kaçınmış, buna karşın "çatışma" gibi sözcükleri tercih etmiştir. Fethedilen yerlerin köleleştirilmeyeceği ve öldürülemeyeceğini de ayrıca vurgulamıştır.⁴ Yine Platon'a göre, Helenler arasındaki çatışmaların amacı barışın yeniden kurulması olduğuna göre, şiddetin de sınırlı olması gerekirdi. Savaşın çıkmasına neden olanlar her zaman küçük bir azınlık oldukları için, kadın, erkek, çocuk bütün nüfusun düşman olarak görülmemesi gerekirdi. Bu görüşleriyle Platon, aynı terimleri kullanmamış olsa da, yaptığı suçlu ve masum ayrımı ile haklı savaş kuramının savaştan-sivil ayrımını ortaya koymuştur.⁵ Fakat, bu görüşler yalnızca Yunan sitelerinin kendi aralarındaki savaşlar için geçerli sayılmış, dış düşmana karşı yürütülen savaşlar farklı bir biçimde değerlendirilmiş ve hatta denilebilir ki dış düşmana karşı yürütülen savaşlar doğrudan haklı sayılmıştır.

Yahudi geleneğinde de benzer biçimde, başka toplumların arasında yaşarken "barış içinde olmaya" duyulan arzu ile onlardan gelen saldırılara karşı koymak, yaşanan toprakları korumak ve dahası genişletmek için "şiddete duyulan ihtiyaç" iç içe geçmiştir.⁶ Yahudilerin dini olan Musevilik öğretisinde de bunu görmek mümkündür. Eski Ahit'in yasalar bölümünde, savaş ile ilgili kurallar şu şekilde sıralanmıştır;

...Bir kente saldırmadan önce, kent halkına barış önerin. Barış önerinizi benimser kapılarını size açarlarsa, kentte yaşayanların tümü sizin için angaryasına çalışacak, size hizmet edecekler. Ama barış önerinizi geri çevirir, sizinle savaşmak isterlerse kenti kuşatın. Tanrınız RAB kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin. Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki herşeyi yağmalayabilirsiniz.... Yakınızdaki uluslardan olmayan, sizden uzak kentlerin tümüne böyle davranacaksınız. Tanrınız RAB'bin miras olarak size vereceği bu halkların kentlerinde soluk alan hiçbir

⁴ Roland H. Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, New York, Abingdon Press, 1960, s. 37.

⁵ Ibid.

⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s. 302.

canlıyı yaşatmayacaksınız. ...Tanrınız RAB'bin buyurduğu gibi onları... tümüyle yok edeceksiniz...⁷

Bu kuraldan da anlaşılacağı üzere Musevilikte haklı savaşın *jus in bello* boyutuna bir katkı bulmak güçtür. Bu durumun geleneğe tanımlanmış olan savaş türleriyle ilişkilendirilmesi mümkündür. Yahudi geleneğinde üç savaş türünün tanımlandığını görmekteyiz. Bunlardan ilki olan dinsel savaşın doğrudan Tanrı tarafından yönetildiği varsayılmış ve eli silah tutan her erkeğin bu savaşta yer alması zorunlu kabul edilmiştir. İkinci tür çatışma savunma savaşıdır. Bu savaşa da yerine getirilmemiş dinsel görevleri olmayan her erkeğin katılması zorunlu tutulmuştur.⁸ Her iki savaş türünün de haklılığı doğrudan kabul edilmiş ve savaşın uygulanmasında herhangi bir sınır konması gereği duyulmamıştır. Yahudi geleneğinde tanımlanan son savaş türü de geçici savaştır. Geçici savaş, saldırı amacıyla yapılan kralların savaşlarıdır. Bainton, bu tür savaşların çok daha insancıl olduğunu öne sürmektedir.⁹ Bunun nedeninin, savaşın en önemli meşrulaştırıcı unsurunun, yani Tanrının bu savaş türüne karıştırılmaması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Yahudi geleneğinde tanımlanmış olan bu savaş türlerinden Tanrı tarafından yönetilen dinsel savaş düşüncesini, daha sonraki dönemlerde St. Augustine'de bulabiliriz. St. Augustine, haklı savaş kuramının kaynağı olarak görülen çalışmasında, Tanrı tarafından yönetilen savaşları ayrıntılı olarak ele almaktadır.¹⁰ Tanrı tarafından yönetilen bu dinsel savaşları koşulsuz "haklı" kabul eden Augustine, bu düşüncüyü pasifist Hıristiyanlara karşı Roma askeri gücünü meşrulaştırmak için kullanmıştır.¹¹ Aynı bağlamın Ortaçağ Haçlı seferlerinde ve hatta Reformasyon döneminin Protestan-Katolik çatışmasında da kullanılmış olduğu söylenebilir.

Haklı savaş kuramının özellikle *jus ad bellum* biçimlerini Roma hukukuna dayandırmak da mümkündür. Haklı savaş için tanımlanmış olan savunma, haksız yere alınmış bir yeri geri almak ve kötülüğü cezalandırmak gibi nedenler büyük oranda Roma hukukunda tanımlanmıştır.¹² Yine, haklı savaş kuramının hukuka uygun otorite koşulunu da Roma'da, şiddeti yalnızca devlet adına en yüksek otoritenin kullanabilmesi koşuluna dayandırmak mümkündür. Roma dünyası-

⁷ "Eski Antlaşma: Yasaların Tekrarı", *Kutsal Kitap*, İstanbul, Kitabı Mukaddes Yayını, 2003, s. 242-243.

⁸ Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War", s. 7.

⁹ Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace*, s. 49.

¹⁰ Bkz. Saint Augustine, *The City of God*, çev. Marcus Dods, New York, The Modern Library, 1993.

¹¹ Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War", s. 7-8.

¹² *Ibid.*, s. 8.

nın haklı savaş kuramına katkısı büyük oranda *jus ad bellum* bağlamında olmuşsa da, Romalıların doğal hukuka uygun olarak düşmanlarını öldürmek yerine onları köleleştirmeye yönelik uygulamaları *jus in bello*'ya bir kaynak olarak kabul edilebilir¹³.

Haklı savaş kuramının özellikle de seküler kaynağı bakımından Germen kültürünün katkısından, genellikle gözardı edilse de söz etmek mümkündür. Johnson'a göre Germen dünyasındaki şövalye geleneği *jus in bello*'yu biçimlendiren en önemli unsurdur.¹⁴ Ortaçağ'da geliştirilen savaşı-sivil ayrımı büyük oranda şövalye geleneğindeki şövalye olan-olmayan ayrımından kaynaklanmaktadır. Şövalyelik geleneğinde öncelikle bu sınıfa ait olmayanlar küçümsedikleri için savaş dışı bırakılmışlardır. Fakat, arkasındaki motivasyon ne olursa olsun, bu yaklaşım sivillerin korunmasına dair genel düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde kilise ve şövalye geleneği iç içe geçmeye başladığında, haklı savaş kuramının bütünleşmesinde şövalyelik geleneği önemli bir kaynak olarak rol oynamıştır.¹⁵

Kuramın Gelişmesi ve Dinin Etkisi

Hıristiyanlığın haklı savaş kuramına katkısını Sf. Augustine'den başlatmak genel kabul gören bir görüştür. Hıristiyanlığın erken dönemlerinde savaş, İsa'nın şiddet kullanmamaya yönelik "birisi sana vurduğunda sen öbür yanağını dön" sözlerine dayanılarak reddedilmişse de, MS. 2. yüzyıldan itibaren Hıristiyanların savaşa katıldığı ve askeri hizmet almayı kabul ettikleri görülmektedir. Bu durum, Hıristiyanların Roma İmparatorluğu ile barışık yaşamaya başladıkları ve İmparatorluğun koruyuculuğunu kabul ettikleri dönemin yarattığı bir tutum değişikliği olarak görülebilir.¹⁶

Haklı savaş kuramının babası sayılan St. Augustine'nin, büyük oranda bu dönemde ortaya konmuş olan bazı görüşlerden yararlandığı bilinmektedir. Özellikle, St. Augustine'nin akıl hocası olarak adlandırılan Milano Başpiskoposu St. Ambrose'un, savaşa teolojik bir haklaştırma sağlama eğilimi gösteren ilk Hıristiyan düşünürlerden olduğu bilinmektedir. St. Ambrose, Hıristiyan dininin komşu sevgisi yükümlülüğünün, haksız yere zarara maruz kaldığında onu korumayı

¹³ Bu durumun *jus in bello*'ya bir kaynak olması yanında, arkasındaki motivasyonun aslında Roma ekonomisinin köleci tarıma dayalı olmasından kaynaklandığının da belirtilmesi yerinde olacaktır. Bu konuda bkz., Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdurmuş, *Roma Hukuku Meseleleri*, İstanbul, 1985, s. 19-20.

¹⁴ Mercia Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, Washington, Georgetown University Press, 1990, s. 64.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War", s. 9.

gerektirdiğini öne süren ilk kişidir. Bu paradigma, Hıristiyan düşünüşünde haklı savaş kuramının temeli olarak kabul edilebilir.¹⁷

Aurelius Augustinus

St. Augustine (354-430), haklı savaş kuramına büyük ölçüde kaynaklık eden eseri "De Civitate Dei"yi (Tanrı Devleti Üzerine) Roma İmparatorluğu'nun düşüşe geçtiği, -"ebedi" Roma kentinin barbar Alaric ve Gotlar tarafından yıkıldığı¹⁸- bir dönemde yazmaya başlamıştır. St. Augustine'in savaşla ilgili görüşleri aslında kısa ve dağınıktır. Eserinde, haklı savaşa yönelik görüşlerini ortaya koymuşsa da, daha ayrıntılı olarak mutlak haklı kabul ettiği Tanrı'nın savaşlarını ele almıştır. Fakat, St. Augustine'nin Hıristiyan pasifistlerin savaşı reddetmeleri karşısında Hıristiyanların da dünyevi devletleri¹⁹ için savaşabileceklerini ortaya koyarak,²⁰ haklı savaş kuramına önemli bir temel hazırlamış olduğu da yadsınamaz.

St. Augustine haklı savaş kuramının daha çok *jus ad bellum* boyutu üzerinde durmuştur. Augustine'in görüşlerinde ilk olarak dikkati çeken, haklı ya da haksız, savaşı insanlığın kaçınılmaz bir parçası olarak kabul ediyor olmasıdır.²¹ Augustine'e göre mutlak haklı olan Tanrı'nın savaşları dışında bir savaşın haklı sayılabilmesi için, haklı bir nedenin olması, savaşın meşru otorite tarafından yapılması ve iyi niyetin bulunması gereklidir. Augustine'nin iyi niyet koşulu aslında oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. Çoğunlukla Augustine'nin iyi niyet koşulunu ortaya koyan kişi olduğu öne sürülmektedir. Fakat bazı görüşlere göre, Augustine'de iyi niyetten değil, belirli bir motivasyondan yola çıkmıştır ve bu motivasyon da sevgidir.²² Augustine'e göre, niyetler ancak Tanrı sevgisinden kaynaklanırsa "iyi" olabilir.

St. Augustine'nin görüşlerinde iyi niyet belki daha doğru bir biçimde savaşın amacı belirlemesinden çıkarsanabilecektir. Augustine'e

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Janet Coleman, "Aurelius Augustinus", *Blakwell Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi*, Cilt I, çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırac, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 52.

¹⁹ Augustine eserinde, Tanrı devleti ile yeryüzü devleti biçiminde bir ayrıma giderek, öldürmenin kesinlikle yasak olduğu Tanrı devleti yanında, öldürmenin/savaşmanın mümkün olduğu, dünyevi ve geçici bir yeryüzü devleti ortaya koyarak Hıristiyanların da savaşabilmesinin yolunu açmıştır.

²⁰ Michael Walzer, "The Triumph of Just War Theory", *Social Research*, Cilt 69, No 4, 2002, s. 925.

²¹ Robert L. Holmes, "St. Augustine and the Just War Theory", Gareth B. Matthews (der.), *The Augustinian Tradition*, Berkeley, University of California Press, 1999, s. 324.

²² Ibid., s. 333.

göre savaşın amacı barışı sağlamaktır.²³ Bu nedenle, savaşırken de bir barışsever gibi davranılmalı ve zafer kazanıldıktan sonra barışa fırsat tanınmalıdır.²⁴ Augustine'in, "savaşta gerçekten kötü olan nedir?" sorusuna verdiği yanıt da iyi niyet açısından yorumlanabilir. Augustine'nin yanıtı, "...zaten ölmesi kaçınılmaz olan birisinin ölümü mü?...Savaşta gerçekten kötü olan şiddet, öç alma tutkusu, acımasızlık, doymak bilmez düşmanlık duygusu ve güç tutkusudur... Böyle şeylerin cezalandırılması gereklidir ve bu cezalandırma savaş yapmayı gerektiriyorsa, Tanrı ve meşru otoriteye itaat ederek iyi insanlar savaş yapabilirler..."²⁵ şeklindedir.

Bu görüşün oldukça realist bir bakış açısı olduğunu, ama içinde iyi niyet nosyonunu da barındırdığını öne sürmek yanlış olmayacaktır. Augustine'nin bu ifadesini daha geniş bir bakış açısıyla yorumlayan bazı görüşler, bu yaklaşımla onun şiddet kullanımını sınırsız hale getirdiğini ve moral ilkeleri bir kenara atmış olduğunu öne sürmektedirler.²⁶

Sevgi unsurunu Augustine'nin haklı neden koşulunda da bulmak mümkündür. Augustine'e göre, komşu sevgisi bir haksızlığı telafi etmek için insanı savaştırmaya zorlayabilir. Çünkü, haksızlığa uğramış komşunun acı çekmesi, iyi bir Hıristiyan'ın da acı çekmesine neden olacaktır. Bu haksızlık ve acıya son vermek, savaş için haklı bir neden oluşturmaktadır.²⁷ Bir devlet, başka bir devletin yanlış tutumundan dolayı zarar görürse haklı neden ortaya çıkacaktır. Augustine "saldıran taraf, mantıklı insanı savaştırmaya zorlar" demektedir.²⁸ Fakat bu bağlamda Augustine'e göre haklı savaşın yalnızca savunma savaşı anlamına geldiğini de söylemek güçtür. Doğrudan haksız bir eylem gerçekleşmiş olmasa da, Augustine için, gözlemlenen bir kötülüğü cezalandırmak, bir haklı savaş nedeni olarak kabul edilmiştir.²⁹ Yine de Augustine, cezalandırma ve öç alma amacıyla savaşa, başka çözüm yolu kalmamışsa başvurulması gerektiğini de vurgulamaktadır.³⁰

Augustine'e göre haklı bir neden, yalnızca meşru otoriteye savaş yapma yetkisini vermektedir. Augustine, "insanlığın barışını amaçlayan doğa düzeninin monarka savaş yapma yetkisini verdiği"ni söy-

²³ Saint Augustine, *The City of God*, s. 687.

²⁴ Henry Paolucci, *The Political Writings of St. Augustine*, Chicago, Gateway Editions, 1987, s. 182.

²⁵ *Ibid.*, s. 164.

²⁶ Yorumlar için bkz. Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 64-65.

²⁷ Augustine, *The City of God*, s. 684.

²⁸ *Ibid.*, s. 683.

²⁹ Holmes, "St. Augustine and the Just War Theory", s. 330.

³⁰ Paolucci, *The Political Writings of St. Augustine*, s. 176.

lemiştir.³¹ Meşru otorite ile ilgili görüşlerini Hıristiyan dünya görüşüyle biçimlendiren Augustine'nin ortaya koymuş olduğu, "şeylerin hiyerarşik düzeni"nde koca, ailenin; monark, uyruklarının ve Tanrı ise tüm insanlığın yöneticisidir. Bir yönetici devletini Tanrı'nın onayıyla yönetmektedir ve yapacağı eylem hakkında Tanrı önceden bilgi sahibidir.³²

Augustine'nin bu belirlemelerinden, yöneticilerin savaflara haklı nedenle gireceği, bunun sorgulanamayacağı gibi bir sonuca varılabilecektir. Fakat, Augustine'nin görüşlerinde yöneticilerin, haklı bir nedenin gerekliliği ile sınırlandığı da açıktır. Sorgulamama daha çok uyruklar ya da askerler için geçerli sayılmıştır. Augustine, haksız da olsa bir savaşta yer alan askerlerin masum sayılabileceğini, çünkü askerin yalnızca görevinin gereklerini yerine getirmeye çalıştığını öne sürmüştür.³³

Ortaya konan görüşlerinde de görüldüğü gibi Augustine, haklı savaş kuramının *jus ad bellum* boyutu üzerinde durmuş, yani kimin öldürüldüğüyle değil, neden öldürüldüğü ile ilgilenmiştir.

Kilise Hukuku

Haklı savaş Augustine'den sonra oldukça uzun bir dönem, 10.-11. yüzyıllara kadar gözardı edilmiştir. Bu durum, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmış olması ve o dönemde Avrupa'da siyasal birliğin bulunmamasına bağlanabilir.³⁴ Johnson'a göre, siyasal birliğin bulunmaması hukuksuzluk eğilimlerini artırmış, yerel soyluların milislerinin yağma gibi zararları, özellikle 10. yüzyıl kilise hukukçularının "Tanrı Barışı" fikrini ortaya atmalarında etkili olmuştur. Tanrı barışı, sivillerin dokunulmazlığı ile ilgilidir ve kilisenin savaştan-savaşmayan ayrımı yapma yönündeki bir girişimidir. Bu ayrım, kişilerin sosyal işlevlerine göre yapılmış, dinsel görevleri olanlar savaştan bağımsız tutulmuşlardır.³⁵ Tanrı barışı fikri, daha sonraki dönemlerde haklı savaş kuramıyla ilintilendirilmiş ve *jus in bello* boyutuna bir katkı sağlamıştır.

11. yüzyıla gelindiğinde Tanrı barışı yanında, "Tanrı'nın Ateşkesi" fikri, yine kilise hukukçuları tarafından ortaya konulmuştur. Tanrı barışı toplumdaki hukuk dışı davranışları engellemeyi amaçlarken, Tanrı ateşkesi haklı bir nedeni, hatta her durumda haklı kabul edilebilecek otoriteler adına yapılıyor olsa da, savaşı engelleme ama-

³¹ Ibid., s. 163-164.

³² Holmes, "St. Augustine and the Just War Theory", s. 331.

³³ Paolucci, *The Political Writings of St. Augustine*, s. 165.

³⁴ Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War", s. 12.

³⁵ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 61.

cını taşımıştır. Tanrı ateşkesi ile Hıristiyan bayramları ve Çarşamba günbatımından Pazartesi gündeğümüne kadar savaşmak yasaklanmıştır.³⁶ Daha sonra, 12. yüzyılda yine *jus in bello* boyutu bağlamında, tatar yayı gibi bazı silahların yasaklanması söz konusu olmuştur.

12. yüzyıla kadar haklı savaşla ilgili olarak kilisenin birtakım girişimleri olmuş, ancak kuramın bütünleşmesi, belirli bir sistematığe kavuşması, bu yüzyılda İtalyan kilise hukukçusu Gratian'ın "Decretum" adlı eseriyle gerçekleşmiştir. Kilise hukuku metinlerinin bir derlemesi olan Decretum'da daha önce haklı savaş konusunda ortaya konan görüşler biraraya getirilmiş, bütünleşme sağlanarak bir kuramın gelişmesinin yolu açılmıştır. Gratian'ın Decretum'da temel olarak ilgilendiği konu, Hıristiyanların savaşmasına izin verilip verilmeyeceğidir. Sonuç olarak Decretum'da, Hıristiyanların haksız yere alınmış birşeyi geri almak, kötülüğü cezalandırmak ve maruz kalınan zararların öcünü almak gibi nedenlerle savaşa girebileceği öne sürülmüştür. Decretum'da savaşmaktan başışık tutulacak olanlara din görevlilerinin yanında, kadınlar ve silah taşıyamayacak durumda olanlar da eklenmiştir.³⁷

Gratian'ın Decretum'unun ardından kendilerine bu eseri kaynak alan ve bu nedenle de kendilerine Dekretist ve Dekretalist adı verilen kilise hukukçuları, 12. ve 13. yüzyıllarda bir savaşta nasıl davranılması gerektiği ve savaşın sınırları üzerinde durmuşlardır. Bu dönemde Dekretist ve daha çok Dekretalistler savaşın haklı nedeniyele değil, daha çok otorite ve yargılama yetkisi gibi konular üzerinde durmuşlar ve Roma hukuku uygulamalarını işletmişlerdir. 13. yüzyıla gelindiğinde, kilise hukukçuları ile teologlar farklı yaklaşımlar geliştirmeye başlamışlardır. Teologların kilise hukukçularından en önemli farkı, kamusal yarar üzerine yaptıkları vurgu olmuştur.³⁸

Kilise hukukçuları ve teologların 12. ve 14. yüzyıllar arasında haklı savaş kuramına yaptıkları katkılar, özellikle kendilerinden sonraki dönemde oldukça etkili olmuş, hatta kendi dönemlerinde uyardıkları etkinin çok ötesine geçmiştir.³⁹

Thomas Aquinas

13. yüzyıl Dekretalistlerinin çağdaşı olan Aquinas, haklı savaşa Augustine'den sonra moral çerçevesinin yanında siyasal bir boyut da katmıştır. Aquinas da haklı savaşın *jus ad bellum* boyutuyla daha fazla

³⁶ Ibid.

³⁷ Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War", s. 13.

³⁸ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 62-63.

³⁹ Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War", s. 15.

ilgilenmiş, fakat özellikle masumların öldürülmesi konusunda *jus in bello*'ya da katkıda bulunmuştur. Aslında Aquinas'ın "Summa Theologica" adlı eserinde cevap aradığı temel soru, bazı savaşların izin verilir olup olmadığıdır. Aquinas'a göre, haklı bir savaş için kaçınılmaz üç koşul bulunmaktadır: Haklı bir neden, savaşı tek merkezden örgütleyip sürdürebilecek bir otoritenin varlığı ve iyi niyet.⁴⁰

Aquinas, bir haklı nedenin olması için karşı tarafın mutlaka suçlu olması gerektiğini öne sürmüştür. Bu suç, cezalandırılmayı hak edecek ölçüde ciddi bir suç olmalıdır.⁴¹ Bu haklı neden, savaşın başlatılmasıyla ilgilidir. Aquinas, saldırıya uğramış bir devletin meşru müdafaaıyla ilgilenmez, çünkü ona göre bu durumda bir haklı nedene gerek yoktur. Çünkü saldırı, kendiliğinden savaşın haklılığını doğuran bir unsurdur. Bu anlamda Aquinas'ın, bugün daha çok saldırı olarak adlandırılan savaşların haklılaştırılmasıyla ilgilendiği söylenebilir.⁴²

Aquinas, kamusal düzene zarar verenleri öldürmenin hukuki olduğunu, fakat bu öldürme hakkının yalnızca kamusal otoriteye sahip olanlar için geçerli olduğunu söylemiştir.⁴³ Aquinas için savaş kararı her zaman otorite ile bağlantılıdır ve hiçbir özel kişinin savaş başlatma hakkı yoktur.

Aquinas'ın haklı savaş için öne sürdüğü son koşul da iyi niyettir. Aquinas'ın iyi niyet ölçütü hem amaç hem de araçlar açısından bir anlam taşımaktadır. Barışı sağlamak, acımasız davranmamak, masumlara zarar verilmemesi iyi niyetin içerdiği koşullardandır. Aquinas, savaş kurallarının ihlal edilmesinin haklı bir savaşın haksız duruma düşmesine neden olabileceğini öne sürmüştür.⁴⁴

Aquinas'a göre, savaşta ölüm olması kaçınılmazdır fakat, salt öldürme niyetiyle girilen bir savaş, haklı bir savaş olamaz. Aquinas, "...öldürmek için öldürmek doğru değildir, ancak kamusal yarar için bazen ölüm kaçınılmaz olur..." demiştir.⁴⁵ Bir haklı savaşta niyet, yalnızca düşmanı durdurmak olmalıdır ve bunu gerçekleştirmek için öldürücü silahlar da kullanılabilir. Aquinas, bu durumu "çift etki"ye göre açıklamakta, bu açıklamasında masumların ölümünü de ele almaktadır. Aquinas'a göre, "... bir masumu yalnızca öldürmek niyetiyle

⁴⁰ St. Thomas Aquinas, *The Summa Theologica*, (çev.) *Fathers of the English Dominican Province*, Benziger Bros. Edition, 1947 (§ I-II, q 40, a 1).

⁴¹ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 26.

⁴² John Finnis, *Aquinas: Moral, Political, and Legal Theory*, New York, Oxford University Press, 1998, s. 284-285.

⁴³ Aquinas, *The Summa Theologica* (§ II-II, q 64, a 11).

⁴⁴ Finnis, *Aquinas: Moral, Political, and Legal Theory*, s. 285.

⁴⁵ Aquinas, *The Summa Theologica* (§ II-II, q 64, a 11).

öldürmek her türlü hakkı ihlal anlamına gelir. Fakat,, hukuki ve gerekli olan birşey yapılırken masumun [kazaen] ölmesi doğal, kutsal ya da yazılı hukuka aykırı değildir...".⁴⁶ Bu açıklamadan yola çıkılarak, Aquinas'ın masumların da belirli koşullar altında öldürülebileceğini ilkeleştiren ilk kişi olduğu öne sürülebilir.⁴⁷

Aquinas, masumların öldürülmesi konusu dışında *jus in bello*'ya katkı sayılabilecek başka bazı belirlemelerde de bulunmuştur. Aquinas'a göre, savaş zamanında tuzak kurmak mümkündür. Fakat, Aquinas bir tuzağın iki yolla kurulabileceğini ve bunlardan yalnızca birinin haklı savaşta kabul edilebilir olduğunu söylemiştir. Düşmana tuzak kurmanın bir yolu, yalan söylemek ya da verilen bir sözü tutmamakla olur. Aquinas'a göre bu haklı bir savaşta kesinlikle yasak olan bir durumdur. Buna karşın, düşmana amacın ve yapılacakların açıklanmaması, bunların gizli tutulması anlamında tuzak kurmak, Aquinas için izin verilebilir davranışlardır.⁴⁸

Aquinas, esir alınan düşmanların ve hatta yakalanmamış da olsa, yemek yerken, uyurken ya da benzer şekilde askeri olmayan bir işle meşgulken düşmanların öldürülmesinin hukuka aykırı olduğunu öne sürmüştür.⁴⁹ Ayrıca, Aquinas'a göre savaşta yağma ve ganimet de hukuka aykırı değildir.⁵⁰

Modern Dönem: Ulusal Monarşiler ve Uluslararası Hukuk

Ortaçağ'da güçlü dinsel bir kaynakla genel kabul görmeye başlayan ve bütünleşmesini sağlayan haklı savaş kuramının sistematik bir bütünlüğe kavuşması erken modern dönemde gerçekleşmiştir. Haklı savaş bağlamında modern dönem, 1530'lu yıllar İspanyasından (İspanyol Altın Çağı) başlatılabilir. Modern dönemin haklı savaş kuramına en önemli katkısı, haklı savaşı uluslararası hukuk temeline oturtmuş olmasıdır. Haklı savaşın uluslararası hukukun bir konusu haline gelmesiyle, daha önceki dönemlerde ikincil konumda kalmış olan *jus in bello* boyutu, *jus ad bellum* kadar önem kazanmıştır.

⁴⁶ Ibid. (§ II-II, q 64, a vii).

⁴⁷ Bu yönde bir görüş için. Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 70.

⁴⁸ Aquinas, *The Summa Theologica* (§ II-II, q 40, a iii).

⁴⁹ Finnis, *Aquinas: Moral, Political, and Legal Theory*, s. 287.

⁵⁰ Hans Meyer, *The Philosophy of St. Thomas Aquinas*, 5. Baskı, St. Louis, B. Herder Book Co., 1954, s. 505-506.

Francisco De Vitoria

Francisco de Vitoria, haklı savaş kuramı bağlamında Ortaçağ ile modern dönem arasında bir köprü olarak tanımlanabilir. Vitoria, haklı savaşın doğal hukukla bağlantısını kurup normatif temelini hazırlamış ve haklı savaşın uluslararası hukuka eklemleme olasılığını yaratmıştır.

Vitoria, haklı savaşı ele aldığı "De Jure Belli" eserinde İspanyolların Latin Amerika'daki varlığını sorgulamaktadır. Öncelikle Hıristiyanların savaşıp savaşamayacağı sorununu ele alan Vitoria, savaşa doğal hukukun izin verdiği, dinsel olarak savaşa karşı çıkmanın doğru olmadığı, çünkü kutsal dayanakların doğal hukuka karşı olmayacağı sonucuna varmaktadır.⁵¹ Krallığın kıtanın hemen bütününe silah zoru ve büyük bir acımasızlıkla ele geçirdiği bir dönemde, bir toplumun diğer bir topluma açacağı savaşı, hiçbirinden ödün verilemeyecek üç ölçüte bağlı kılmıştır: Haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet.⁵²

Vitoria haklı savaşın nedenleri konusunda Ortaçağ'dan önemli bir fark ortaya koymuş ve ilk olarak dinsel farklılığın kesinlikle bir haklı neden olamayacağını söylemiştir. İmparatorluğun topraklarını genişletme isteği de, Vitoria'ya göre haklı neden oluşturmaz. Vitoria, imparatorluk topraklarını genişletmenin haklı neden sayılması durumunda savaşın iki tarafın da haklı konuma geleceğini öne sürmüştür. Ayrıca, prensin kişisel çıkarı ya da şan-şeref elde etme arzusu da bir savaşın haklı nedeni olamaz. Vitoria'ya göre, bir tiran ile bir prens arasındaki fark da bu noktada ortaya çıkmaktadır.⁵³

Savaşın tek haklı nedeninin kendini savunma olabileceğini öne süren Vitoria, saldırı savaşlarının da bazı koşullarda haklı olabileceğini öne sürmüştür. Fakat bu saldırı, daha önceden yapılmış bir haksızlığı cezalandırmak için yapılmalıdır. Daha önceden hiçbir haksızlık gerçekleşmemişse saldırı amaçlı bir savaşın haklı olması mümkün değildir. Vitoria'ya göre, bir prensin kendi uyrukları üzerinde yetkisi ne kadarsa, yabancı uyruklar üzerinde de o kadardır. Bu nedenle, bir prens hata yapmadığı sürece kendi uyruğunu cezalandıramıyorsa, yabancılara da saldıramayacaktır.⁵⁴

⁵¹ Anthony Pagden, *Political Writings: Vitoria*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 295 (§ 1, q 1, a 1).

⁵² Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı*, Üçüncü Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2003, s. 61.

⁵³ Pagden, *Political Writings*, s. 302-303 (§ 10-11, q 1, a m).

⁵⁴ *Ibid.*, s. 303 (§ 11, q 1, a m).

Vitoria'nın haklı savaş koşullarından ikincisi, yalnızca meşru otoritenin savaş açma yetkisinin olduğuna ilişkindir. Özel kişilerin yalnızca kendini savunma hakkı vardır ve bunun gerçekten bir zorunluluk olması gerekmektedir.⁵⁵ Vitoria, meşru otoritenin kim olduğu üzerinde de durmuştur. Otoritesini ve gücünü *respublica*'dan alan kral, eğer yasal yoldan kral olmuşsa, tüm otorite ondadır ve kral olmadan savaş ya da barış gibi kamusal işleri ilgilendiren kararlar alınamaz.⁵⁶

Vitoria için iyi niyet, yalnızca uğranılan zararın karşılanması amaçlanmalıdır. Bu ölçüte uyulmadığı sürece, haklı bir savaş haksız duruma düşecektir. Savaş yoluyla adaletin sağlanmaya çalışıldığı unutulmamalı ve zafer kazanıldıktan sonra zaferden ölçülü biçimde faydalanılmalıdır.⁵⁷

Bir savaşın haklı olup olmadığına nasıl karara verileceği ya da buna kimin karar vereceği sorunu, Vitoria'nın kendisinden önce gelen haklı savaş kuramcılarında daha fazla ilgilendiği bir konu olmuştur. Vitoria bu konuyu, "bir savaşın haklı olması için prensin onun haklı olduğunu düşünmesi yeterli midir?" sorusundan yola çıkarak açıklamaktadır. Prens in yarılma olasılığının olduğunu vurgulayan Vitoria'ya göre, bir savaşın haklılığı prensin bu biçimde düşünmesiyle sağlanamaz. Savaşın haklılığının sorgulanması gerekmektedir. Bu sorgulamayı yapacak olanlar da kamu görevlileri olmalıdır. Vitoria, kamu görevi olmayan sıradan vatandaşın da savaşın haklılığını sorgulama hakkı olduğunu ve hatta haksız bir savaşa katılmayı reddedebileceğini öne sürmüştür. Çünkü prens, haksız bir savaş ilan ederek günah işlemiştir ve bu durumda askerler dahi savaşlırlarsa suçlu konuma düşeceklerdir. Buna karşın Vitoria, sıradan insanların yöneticilerin kararlarına çok açık bir delil olmadığı sürece güvenmeleri gerektiğini de vurgulamaktan kaçınmamıştır.⁵⁸

Vitoria'nın Ortaçağ düşünürlerinden en büyük farkı, haklı savaş kuramının *jus in bello* boyutu ile ilgili daha fazla ve ayrıntılı açıklama yapmış olmasıdır. Bu bağlamda, özellikle masumların/sivillerin dokunulmazlığı üzerinde durmuştur. Vitoria masumları, haksız tarafa yardım etmeyen ve silah taşımayan olarak tanımlamış, çocukları, suçlu olmadıkları sürece kadınları, köylüleri, yabancıları ve ruhbanları masumlar içinde saymıştır. Vitoria ayrıca, Hıristiyan olanlar ve olmayanlar arasında bir ayırım yapmıştır. İnanmayanlarla haklı bir savaş beklemenin mümkün olmadığı durumlarda herkesin öldürülebilece-

⁵⁵ Ibid., s. 300 (§ 5, q 1, a 1).

⁵⁶ Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, s. 63.

⁵⁷ Ibid., s. 63.

⁵⁸ Pagden, *Political Writings*, s. 306-307 (§ 20-§ 26, q 11, a 1).

ğini, fakat Hıristiyanlar için bunun hukuka uygun olmayacağını öne sürmüştür.⁵⁹ Vitoria, öldürme niyetiyle yola çıkılarak masumların öldürülmesinin kesinlikle hukuki olamayacağını, içlerinde suçluların olmasının bütün düşman nüfusunu katletmeyi haklılaştıramayacağını öne sürmüştür. Buna karşın, masumların kazaen, örneğin bir kalenin bombalanması sırasında öldürülmesinin hukuka aykırı olmayacağını da belirtmiştir.⁶⁰

Masumların mallarının yağmalanması Vitoria'ya göre, eğer savaşı kazanmanın başka bir yolu yoksa hukukidir. Masumların paralarının alınması ya da ekinlerinin yakılması düşmanın gücünü azaltacağından, savaşın amacına, yani barışa ulaşmada geçerli bir araç olabilir. Vitoria'ya göre yağmanın tek koşulu, barışı sağlamanın tek yolu olması durumudur.⁶¹ Vitoria, masumların köleleştirilmesi konusunu da yağma ile aynı koşullara bağlamış, barışı sağlamanın bir yolu olarak kabul edilebileceğini söylemiştir.⁶²

Savaş esirlerinin öldürülmesi konusunda Vitoria sivil olmama koşulunu öne sürmüştür. Savaş esiri sivil değilse öldürülebileceğini, fakat sivillerin öldürülmesinin kesinlikle hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Vitoria'ya göre, uluslararası hukuk ve geleneklere göre, kaçmadıkları sürece sivil olmasa da esirlerin öldürülmemesi daha doğru olacaktır.⁶³

Vitoria'ya göre, çatışma sürecinde düşmanı yenilgiye uğratmanın başka bir yolu olmadığından, sivil olmayan düşmanın tümünün öldürülmesi hukukidir, fakat asıl sorun zafer kazanıldıktan sonra nasıl davranılması gerektiğinde ortaya çıkmaktadır. Zafer elde edildikten sonra da Vitoria için savaşan düşmanın öldürülmesi hukukidir. Çünkü savaş, kaybedilenleri geri almanın yanında, öç ve cezalandırılma için de yapılır. Bu nedenle de uğranılan zarardan sorumlu olan herkesin öldürülmesi hukuku ihlal olmayacaktır.⁶⁴

Vitoria son olarak, ilginç bir biçimde, düşman prensleri tahttan indirip yerine yenilerini getirmenin hukuka uygun olup olmayacağı üzerinde durmuştur. Vitoria, verilen cezanın işlenen suçtan büyük olmaması gerektiğini, cezaların ölçülü olmasının hem doğal, hem de kutsal hukuk kuralı olduğunu söylemiştir. Vitoria'ya göre, düşmanın yaptığı haklı bir savaş nedeni yaratmış olsa da, meşru bir yönetimi

⁵⁹ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 68.

⁶⁰ Ibid., s. 314-315 (§ 34-§37, q III, a 1).

⁶¹ Ibid., s. 317 (§ 39-§42, q III, a II).

⁶² Ibid., s. 318 (§ 42, q III, a III).

⁶³ Ibid., s. 321 (§ 49, q III, a VI).

⁶⁴ Ibid., s. 320 (§ 46-§48, q 3, a V).

kaldırmak fazlaca vahşi olacaktır. Buna karşın Vitoria, barış ve güvenliği sağlamanın tek yolu olduğu sürece, düşmanın meşru yönetimini kaldırmanın yine de mümkün olabileceğini sözlerine eklemiştir.⁶⁵

Vitoria görüşlerini sıraladıktan sonra, en son olarak haklı savaş konusunda belirlediği üç kuralı ortaya koymuştur.

I. kural; savaş açma yetkisi prenslerdedir.

II. kural; haklı bir nedenden savaş ilan edildiğinde, barış ve güvenliğin sağlanabilmesi için, düşmanın yıkımına değil, adaletin sağlanmasına yönelik davranılmalıdır.

III. kural; savaştan sonra, zafer kazanıldığında, zaferden Hıristiyan alçakgönüllülüğüne uygun bir biçimde yararlanılmalıdır.

Francisco Suárez

Vitoria'nın çağdaşı olan Suárez de dönemin hem kanlı savaşlarına şahit olmuş, hem de İspanya'nın Amerika'daki varlığını sorgulamıştır. Suárez de temel olarak Hıristiyanların savaşıp savaşamayacağı ya da savaşın Hıristiyanlar için bir günah olup olmadığı sorunsalıyla yola çıkmıştır. Suárez'e göre, savaşa izin verilmezse daha kötü bir sonucun ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü savaşın alternatifi, haksız bir barıştır. Oysa savaş, haklı ve güvenli bir barışı sağlamanın aracıdır.⁶⁶

Suárez aslında önemli bir noktada çağdaşlarından ayrılmaktadır. Bu ayrılığın nedeninin, Suárez'in ulusal egemenlik kavramına ulusal ve uluslararası sınırlar açısından farklı biçimde bakmasında bulunabileceği söylenebilir. Suárez'e göre, ulusal sınırlar içerisinde ulusal egemenlik, bireysel iradelerdeki ayrılıkları yok sayarak devlet hakimiyetiyle özdeşleşmektedir. Uluslararası ortamda ise, devletin egemenliği mutlak bir irade bağımsızlığı ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda, ulusal sınırlar içerisinde devlet barışa yönelirken, bir bakıma Hobbesçu bir biçimde kaos alanı sayılan uluslararası ortamda hakkını savaşarak almaya yönelecektir.⁶⁷

Suárez de haklı savaşın, haklı neden, meşru otorite ve iyi niyetten oluşan üç koşulu olduğunu öne sürmüştür. Suárez terim olarak iyi niyeti kullanmamış, bu anlamda "savaş yapmanın uygun yolu" ifadesini getirmiştir.⁶⁸ Bu ifadeyi, savaşın başında, çatışma sürecinde ve

⁶⁵ Ibid., s. 325-326 (§ 58-§59, q 3, a ix).

⁶⁶ Bernice Hamilton, *Political Thought in Sixteenth-Century Spain: A Study of Political Ideas of Vitoria, De Soto, Suárez and Molina*, Oxford, Calerendon Press, 1963, s. 137.

⁶⁷ Cemal Bali Akal, "Masumlar Öldürülemez-Masumlar Öldürülebilir: Vitoria, El Inca ve Spinoza'da İletişim Hakkı", *Doğu-Batı*, Cilt 6, No 24, 2003, s. 15.

⁶⁸ William O'Brien, "The International Law of War as Related to the Western Just War Tradition", John Kelsay ve James Turner Johnson (der.), *Just War and Theoretical*

zafer kazanıldıktan sonra araç ve eylemlerin ölçülü olması, yani oranlılık olarak almak yanlış olmayacaktır.

Suárez'e göre de savaş yapma yetkisi meşru otoriteye aittir. Özel kişilerin saldırıya uğradıkları zaman kendilerini savunma hakkı olsa da, öç alma, cezalandırma ve üzerinden zaman geçmişse haksız yere alınan birşeyi geri almak için saldırma hakkı yoktur. Suárez bu durumu "... kendini savunma söz konusu olduğunda, bir devletin özel kişilerden daha fazla serbestliği vardır. Çünkü devletin savunduğu şey, en üstte yer alan kamusal yarardır..." şeklinde açıklamıştır.⁶⁹

Savaşın haklı nedenleri konusunda Suárez, de Vitoria ile benzer ölçütler ortaya koymuştur. Ulusların haklarının silahlı güç temeline dayandığı savını kabul etmeyen Suárez, prestij ve zenginlik sağlamanın haklı bir savaşın nedeni olamayacağını öne sürmüştür. Suárez, dinsel farklılıkları da haklı savaş nedeni saymamıştır. Paganizm ve putperestlik gibi günahlar Tanrı'ya karşı işlenmiştir ve Tanrı tarafından cezalandırılacağından, bu tür sebeplerle yapılacak bir savaşın haklı olması mümkün değildir.

Suárez, İspanyolların yerlilerle savaşını haklılaştırmak için öne sürdükleri savları çürütmek amacıyla bu konuda oldukça ayrıntılı açıklamalar da yapmıştır. Yerlilerin vahşi olduklarından kendilerini doğru bir şekilde yönetemedikleri ve bu durumu düzeltmek için savaşmanın haklı olacağı iddialarını reddetmiş, hatta paganların çoğu zaman siyasal yaşam konusunda Hıristiyanlardan çok daha yetenekli olabildiğini de söylemiştir. Bu vahşi olarak adlandırılanlarla savaşın, yalnızca insan eti yemek gibi durumlar söz konusu olduğunda haklı olabileceğini öne sürmüştür.⁷⁰

Suárez, haklı savaşın ancak savunma amacıyla yapılabileceğini söyledikten sonra, kötülüğün cezalandırılması amacıyla saldırı savaşının da haklı olabileceğini belirtmiştir. Suárez, "...içsel barışın sağlanabilmesi için her devlette suçu cezalandıracak yasal bir güç varsa, dünyada da, eğer ülkeler uyum içinde yaşamak istiyorlarsa, bir devletin diğerine yaptığı kötülüğü cezalandıracak bir güç olmalıdır..." demiştir. Bu sözleri, uluslararası bir örgüt, bir mahkeme önerisi olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Suárez, burada daha çok devletlerin saldırı savaşlarını haklılaştıracak bir ölçüt sunmayı amaçlamıştır denilebilir.⁷¹

Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions, New York, Greenwood Press, 1991, s. 168.

⁶⁹ Hamilton, *Political Thought in Sixteenth-Century Spain*, s. 139.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 143.

⁷¹ *Ibid.*, s. 144.

Suárez, yine kendisinden önceki haklı savaş kuramcılarından farklı olarak, başarı şansını bir haklı savaş koşulu olarak görmemiştir. Suárez'e göre devletin çıkarı, böylesine eksiksiz bir özgüveni bekleme olanağı tanımaz, yapılması gereken başarısızlık kaygısı taşınsa da, düşmanı zorlamaktır.⁷²

Suárez, savaşın haklılığının sorgulanması, kuşkuya düşülmesi söz konusu olduğunda da diğer haklı savaş kuramcılarından önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Savaşın haklılığı konusunda kuşkular olduğunda bir devletin savaş açması için, bundan emin olmasa bile, haklı olabileceğini düşünmesi yeterlidir. Suárez'e göre, devletin üzerinde başka bir güç olmadığı için, kimsenin yargısına boyun eğmek zorunda değildir ve dolayısıyla kendi kendisinin yargıcısıdır.⁷³

Suárez, kendisinden önceki haklı savaş kuramcılarının haklı savaşta üstün gelen kralın işgal ettiği toprakları ve elde ettiği zenginlikleri zararını gidermesinin ardından bırakması gerektiği görüşüne katılmayacaktır. Aksine Suárez, gelecekteki barış ve huzurun güvence altına alınması için işgalin sürmesi gerektiğini öne sürmüştür.⁷⁴

Suárez, özellikle de masum/sivil dokunulmazlığı bağlamında, *jus in bello*'ya da katkı yapmıştır. Suárez de masumları haksız tarafa yardım ederek suç işlememiş olanlar ve silah taşıyamayacak durumda olanlar olarak tanımlamıştır. Fakat Suárez'in çağdaşlarından en önemli farkı, silah taşıyabilecek durumda olsalar da suçlu olmayanların da var olabileceğini kabul etmiş ve bunları masum saymış olmasıdır.⁷⁵

Suárez, savaş süresince, zafer elde edilene kadar düşmana her türlü zararın verilmesinin mümkün olduğunu söylemiş ve bunun tek istisnası olarak masumlara zarar verilmemesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda Suárez'e göre, ortaya konan amaca ulaşmak için gerekli tüm araçların eşit derecede geçerli olduğu söylenebilir.⁷⁶ Yine, bu çerçevede Suárez de diğer haklı savaş kuramcıları gibi çift etkiyi, yani masumların kazaen öldürülebileceğini kabul etmiştir.

Hugo Grotius

Uluslararası hukukun kurucularından sayılan Hollandalı hukukçu Hugo Grotius, "*De Jure Belli Ac Pacis*" (Savaş ve Barış Hukuku) adlı eserinde haklı savaş kuramına önemli katkılarda bulunmuştur. Savaşı,

⁷² Akal, "Masumlar Öldürülemez-Masumlar Öldürülebilir", s. 17.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid., s. 16.

⁷⁵ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 69.

⁷⁶ O'Brien, "The International Law of War", s. 168.

"...uyuşmazlıklarını zorlama yollarına başvurarak çözmeye girişenlerin karşılıklı durumu..."⁷⁷ olarak tanımlayan Grotius, savaş türlerini de kamusal, özel ve karma savaşlar olarak tanımlamıştır. Grotius'a göre, "... kamusal savaş, her iki yanda da, savaş açma konusunda kamusal yetkisi olanlarca girişilmiş savaştır. Özel savaş, kamusal bir yetki olmaksızın, özel kişiler arasında yapılan savaştır. Karma savaş ise, bir yanda kamusal yetkiye dayananlarla, öte yanda özel kişiler arasındaki savaştır."⁷⁸

Grotius da diğer haklı savaş kuramcıları gibi aslında savaşa girişmenin haklı olup olamayacağı sorusunun yanıtını aramaktadır. Bunun için öncelikle, savaşın ne doğal, ne kutsal ne de uluslararası hukuka aykırı olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Grotius'a göre, doğa ilkeleri açısından savaşın kınanacak bir yönü yoktur, aksine herşey savaşa izin verilmesinden yanadır. İnsanlar varlıklarını korumak için savaştıklarından, savaş Grotius'a göre doğanın ilkelerine uygundur.⁷⁹ Grotius, bütün halkların tarihi, yasaları ve uygulamalarının savaşın uluslararası hukuka da aykırı olmadığını kanıtı olduğunu öne sürmüştür. Tanrısal iradeye dayanan hukukun savaşa bakışı söz konusu olduğunda ise, önemli çelişkilerin olduğunu kabul etmiştir. Fakat Grotius yine de, savaşı bütün hukuk türleri açısından haklı gösterme amacındadır ve bu konuda kendi görüşüyle çelişkinin ortadan kalktığı inancındadır. Grotius'a göre, Tanrının ilk bakışta Hıristiyanlara haksız bir saldırı karşısında bile zor kullanma hakkını tanımamış gibi görünmesi aslında İncil'in yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. "...İncil bize komşumuzu kendimiz kadar sevmemizi buyurmaktadır, kendimizden çok sevmeyi değil..." diyen Grotius, bu anlamda haksız bir saldırı karşısında savunmasız kalmanın Tanrısal bir buyruk olmadığını öne sürerek, savaşın kutsal hukuka da aykırı olmadığını kanıtlamıştır.⁸⁰

Grotius, savaşın tek haklı nedeninin, kendisine karşı savaş açılan tarafın daha önce bir haksızlık yapmış olması olduğunu belirttiğinden sonra, savaşı haklı gösteren nedenleri şu şekilde sıralamaktadır; bizim olan birşeyi savunma, bize borçlu olunan bir şeyi elde etmeye çalışma ve cezalandırma.⁸¹ Grotius, bir savaşta kesinlikle haklı sayılabilecek nedenleri ise, "göz boyayıcı nedenler" olarak tanımlamıştır.

⁷⁷ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Pacis)*, çev. Seha L. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s. 17.

⁷⁸ Ibid., s. 26.

⁷⁹ Ibid., s. 23.

⁸⁰ Ahmet Haluk Atalay, *Uluslararası Hukukun Oluşumu: İlk Küreselleşme Dönemi (1492-1648)*, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997, s. 85.

⁸¹ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, s. 51.

Grotius'a göre göz boyayıcı nedenler; komşu bir devletin güçlenmiş olmasından duyulan korku, daha verimli topraklar elde etmek isteği, başkalarının elinde olan şeyleri ilk kendi bulmuş gibi gösterip elde etmeye çalışmak, başkalarına iyilik yapma bahanesiyle onları boyunduruk altına almak, İmparator ya da Kilisenin evrensel buyurma hakkı olduğu inancıyla, kişisel çıkarları için savaşa girişmek ve son olarak da boyunduruk altındaki bir halkın bağımsızlık isteğiyle savaşmasıdır.⁸²

Grotius, eserinin başında yaptığı özel ve kamusal savaş ayrımını koruyarak, özel savaşların yalnızca savunma amacıyla yapılabileceğini, buna karşın devletlerin uğradıkları haksızlıkların öcünü almak ya da bunları yapanları cezalandırmak için savaşmalarının haklı olacağını öne sürmüştür. Grotius'a göre, kesin bir saldırı gerçekleşmeden, hatta bu ihtimal uzak olsa dahi, bir devletin daha önceki bir suçun devamı olması gibi dolaylı bir yoldan "saldırı" savaşı açması haklı olabilecektir.⁸³

Grotius, haklı savaşı uluslararası hukuk boyutuna taşımış olmasının doğal bir sonucu olarak, haklı savaşın *jus in bello* boyutuyla ilgili oldukça kapsamlı açıklamalar yapmıştır. Haksız bir savaşta yapılan herşeyin haksız olduğunu gösterdikten sonra Grotius, haklı savaşların da önemli sınırları olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. "...öç almanın ve cezalandırmanın da bir sınırı vardır..."⁸⁴ diyen Grotius, öncelikle savaşta öldürülmemesi gerekenleri / masumları sıralamaktadır.

Bir kimsenin öldürülmesi için adalete uygun bir cezanın bunu gerektirmesi ya da canını ve malını korumasının başka bir yolunun kalmamış olması gerekmektedir. Bu bağlamda öldürülecek kimsenin de suçlu olması zorunludur. Grotius, suçlu kimselerle düşmanın tarafında yer almak zorunda kalmış olan, fakat karşı tarafa düşmanlık beslememiş olanları birbirinden ayırmaktadır. Grotius, "kader kurbanları" olarak adlandırdığı bu kimselerin öldürülmesinin haklı olamayacağını öne sürmüştür. Yine, Grotius'a göre savaşın çıkmasından sorumlu olanlarla, onların ardından gidenlerin de birbirinden ayrı tutulması, eşit derecede cezalandırılmaması gerekmektedir.⁸⁵

Grotius'a göre bir savaşta öldürülmemesi gerekenler, çocuklar, yaşlılar, bir suç işlemediği sürece kadınlar, din adamları ve kendilerini insanlık için yararlı bilimlerle ilgilenmeye vermiş bilim insanlarıdır. Bunun yanında, çiftçiler, düşmanın uyruğu dahi olsa ticaretle uğra-

⁸² Ibid., s. 156-160.

⁸³ Ibid., s. 54.

⁸⁴ Ibid., s. 229.

⁸⁵ Ibid., s. 229-230.

şanlar, işçiler ve zanaatkarlar gibi uğraşları savaşla ilişkili olmayanlar da savaşlarda öldürülmemelidir. Savaş tutsakları da Grotius'a göre, büyük bir suç işlememiş ya da tutsak olarak alındıktan sonra önemli bir konuda vermiş olduğu sözden dönmediği sürece öldürülmemelidir.⁸⁶

Grotius, savaşta başkalarına ait olan şeyleri haksız duruma düşmeden yok etmeyi de belirli koşullara bağlamıştır. İlk olarak bir zorunluluk durumunun, bir borcun ya da cezalandırılmayı hak edecek bir kötülüğün olması gerekmektedir.⁸⁷ Bunun yanında, zafer kazanmaya yaklaşılmış olduğu durumlarda ve yine savaşın başarısıyla hiç ilişkisi olmayan şeylerin gereksiz yere yakılıp yıkılması Grotius'a göre hukuku ihlaldir. Kuşkusuz haklı bir savaşta kutsal şeylere zarar vermek de kesinlikle haksız bir eylem olacaktır.⁸⁸

Grotius, son olarak barışa bağlılığın önemini vurgulamakta ve savaş süresince de her davranışta barışın göz önünde tutulması gerektiğini söylemektedir. Grotius'a göre, güvenli bir barış sağlama olasılığı doğduğunda, bunun hemen değerlendirilmesi, özellikle de iyi bir Hıristiyan için yapılabilecek en doğru şey olacaktır. Bu, yenilen için olduğu kadar yenen taraf için de en yararlı sonuçtur ve barış bir kere yapıldıktan sonra buna bağlı kalmak, verilen söze sadık olmak Grotius'a göre en onurlu davranış olacaktır.⁸⁹

Egemenin Gücü ve Ulusal Çıkar

Haklı savaş kuramının 16. ve 17. yüzyıllardaki gelişimiyle paralel bir biçimde ortaya çıkan modern devletin doğuşu ve devletin egemenliğinin kabulü, kuramın aynı zamanda hızlı bir biçimde geri plana itilmesine de yol açmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen Rönesans ve daha da önemlisi ardından gelen Reformasyon süreci ve din savaşları, dinin haklı savaş için bir neden olmasının reddedilmesine yol açmıştır. Bunu Vitoria, Suárez ve daha sonra da Grotius'ta görmek mümkündür. Fakat "haklı savaş"la doğrudan ilgilenmiş olan bu üç düşünür dışında savaşla (ve barışla) ilgili düşüncelerin öncülleri bir yandan, haklı savaş geleneğinden uzak, ulusal çıkar adına hareket eden ve hareketlerini ulusal çıkarla haklılaştıran Machiavelli prensleri ile diğer yandan, haklı savaş kuramını dahi yetersiz bulan hümanistler, aydınlanma düşünürleri ve liberaller olmuştur denilebilir. Aslında, bu dönemden sonra haklı savaş kuramının felsefe ve teoloji alanla-

⁸⁶ Ibid., s. 231-233.

⁸⁷ Ibid., s. 236.

⁸⁸ Ibid., s. 236-238.

⁸⁹ Ibid., s. 305-307.

rına hapsedildiği, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında savaş konusuyla, kuramdan oldukça uzak bir biçimde ilgilenildiğini söylemek çok daha doğru olacaktır.

Niccolo Machiavelli

“Savaş kimlere gerekliyse onlar için haklıdır ve silahlar kutsaldır tek umut onlar olduğundan”⁹⁰ sözleriyle özetlenebilecek olan Machiavelli'nin savaş hakkındaki görüşleri, Rönesans hümanistleri ve Aydınlanma idealistlerinin görüşlerinin ve Ortaçağda gelişen haklı savaş kuramının ötesinde, bugün dahi etkinliğini korumakta olan bir çerçeve oluşturmuştur.

Machiavelli için en öncelikli sorun devletin bekası olduğundan, savaş da prensin (ya da siyasal otoritenin) amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli bir araç olmaktadır. Ülkenin güvenliği söz konusu olduğunda, Machiavelli'ye göre neyin haklı ya da haksız, merhametli ya da acımasız, övgüye değer ya da utanç verici olduğu önemli değildir. Bir ülke, ister şan ve şerefle, isterse de alçaklık ve utançla olsun bir şekilde savunulmalıdır.⁹¹ Bu görüşlerinden dolayı gayri ahlaki bulunan Machiavelli ve onun savaş konusundaki bakış açısı değerlendirilmeden önce, yaşadığı dönemin koşullarının da göz önünde bulundurulması önemlidir.

Machiavelli'nin yaşadığı 15-16. yüzyıl Avrupa'sı, haklı savaş kuramının sistematik bir hale geldiği ve pratikte de savaşların sınırlandırılmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu özellikle de Machiavelli'nin yaşadığı yer olan İtalya için geçerli olmuştur. Birbirleriyle oldukça yakın güçlere sahip olan İtalyan şehir devletleri arasındaki savaşlar ve savaşlarda ortaya çıkan şiddet ya da zararlar da sınırlı olmuştur. Machiavelli, aslında daha çok küçümseyici bir bakış açısıyla bu sınırlı savaşlardan bazı örnekler vermiştir. Örneğin, Zgomara savaşında yalnızca üç kişinin ve üstelik atlarından düştükleri için öldüğünü, yine Molinella savaşında kimsenin ölmediğini, sadece birkaç atın yaralandığını ve iki tarafın da bazı esirler aldığını anlatmıştır.⁹² Bu örneklerin biraz abartılı yanları olduğu açıktır fakat, dönemin sınırlı savaşlarının Machiavelli'nin savaşı meşru bir dış politika aracı olarak ortaya koymasında etkili olduğunu düşünmek de mümkündür.

Ulus devlet ya da ulusal çıkar adına savaşı haklılaştırma, Machiavelli sonrası ya da modern dönemin de temel belirleyici olgusu

⁹⁰ Niccolo Machiavelli, *Discourses Upon The First Ten Books of Titus Livy*, Third Book, dig. ed. Jon Roland, chap. xii, <http://www.constitution.org/mac/disclivy.txt>.

⁹¹ *Ibid.*, Third Book, chap. xli.

⁹² Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace*, s. 123.

olmuştur. Modern dönemde prensler, bunun zorunlu olduğunu düşündükleri her sefer savaşmış ve bu kararlarının yargılanamayacağı bir egemenlik kazanmışlardır. Artık devletin üzerinde hukuk kabul edilmiyordu ve zafer için savaşın yürütülmesine ilişkin genel kabul gören kurallar da umursanmayabilirdi. Artık "*inter arma silent leges*"⁹³ ifadesi geçerli kabul ediliyordu. Herkesin ulusal çıkarını gerçekleştirmek için mücadele edeceği bir dünya için haklı savaş kuramı da yeterince dünyevi görünüyordu.⁹⁴

Hümanist Pasifizizm

16. yüzyılda haklı savaş kuramının Machiavelli'ye yakın görüşlerle bağlamından farklı bir biçimde ulusal çıkarla bağdaştırılması yanında, aynı dönemde Rönesansın hümanist düşünürleri, Hıristiyanlığın ilk dönemindeki pasifist düşüncelere yakın biçimde, "haklı savaş"ın dahi bütünüyle benimsenmediği görüşler ortaya koymuşlardır. Kökleri stoacı felsefe ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerindeki öğretilere dayanan hümanizm ve pasifizmi savunan, hümanist pasifistler diyebileceğimiz bu Rönesans düşünürleri arasında, Erasmus, Montaigne, Thomas More, Paracelsus ve Rabelais sayılabilir.

Örneğin, Thomas More'un "Ütopya"sı savaş söz konusu olduğunda belki de tam olarak pasifist denilemeyecek bir özellik göstermektedir. Haklı savaş kuramına uygun olarak More, Ütopyalıların yalnızca ülkelerini savunmak, dostlarının topraklarını düşmanlardan ya da zorbalardan kurtarmak ve daha önce kendilerine yapılmış kötülüklerin öcünü almak için savaştıklarını öne sürmüştür.⁹⁵ Aslında More'a göre savaşların en asil olanı zayıfı korumak için girişilen savaşlardır. Yine, More'a göre hedeflere ulaşıldığı anda savaş durdurulmalı ve savaş sürecinde de insancıl olmaya dikkat edilmeli, zayıf kalabalıklara asla dokunulmamalıdır.⁹⁶

Bir diğer Rönesans hümanisti Erasmus'ta hümanizm unsurlarının daha fazla vurgulandığını görmek mümkündür. Erasmus öncelikle Avrupa'daki savaşların hiçbirisinin haklı savaş kriterlerine uymadığını ve engellenmesi gerektiğini belirtmiştir. Avrupalıların birbiriyle değil, ortak düşmana yani, Türklere karşı savaşmalarının daha doğru olduğunu söylemiştir. Buna karşın bu belirlemenin ardından, aslında

⁹³ Savaş zamanı hukuk susar.

⁹⁴ Walzer, "The Triumph of ", s. 927.

⁹⁵ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1995, s. 119.

⁹⁶ Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace*, s. 130.

"Türklerin de insan ve dolayısıyla kardeşlerimiz olduğunu düşünemez miyiz?" diye de sormayı ihmal etmemiştir.⁹⁷

Hümanist pasifistler en genel biçimiyle, dönemin gerçeklerine de uygun olarak, ortaya çıkmış olan çok sayıdaki egemen devletin ve özellikle de Fransız, İspanyol, İngiliz monarşileri ve Alman devletlerinin birbiriyle uyum içerisinde yaşayıp yaşayamayacakları ile ilgilenmişlerdir. Bu sonuca ulaşmanın yolu olarak da devletlerin tüm yayılcı hırslarını bırakıp, siyasal izolasyonizmi izlemelerini önermişlerdir.⁹⁸

Thomas Hobbes ve Aydınlanma: Leviathan ve Ebedi Barış Planları

17. yüzyılda, Machiavelli'nin bir önceki yüzyılda ortaya koyduğu güç ve egemenlik merkezli yaklaşımı izleyen *Leviathan*'ın yaratıcısı Thomas Hobbes olmuştur. Hobbes'un *Leviathan*'da ortaya koyduğu görüşler, 20. yüzyıl realizmini en ciddi biçimde etkilemiş çerçeveyi oluşturmuştur. Devletlerarası ilişkileri "doğa durumu" olarak tanımlayan Hobbes, savaşı da bu doğa durumunun bir parçası saymıştır. Doğa durumu, düzen, hukuk ve adaletin var olmadığı ve insanların daha fazla güç elde etme arzusundan kaynaklanan "herkesin herkesle savaştığı" bir durumdur.⁹⁹

Hobbes, insanların toplum halinde ortak bir otoriteye boyun eğmeden önce yaşadıkları durumu da doğa hali olarak tanımlamaktadır. Fakat burada devletler arası durumdan farklı olarak insanlar güvenlik kaygısıyla, bu savaş halinden kurtulmak için kendini yönetme yetkisinden vazgeçip bunu ortak bir güce, yani devlet ya da topluma devretmektedirler. Sonuç olarak bütün insanlar biraraya gelerek bir sözleşme ile kendi iktidar haklarını soyut bir varlığa, *Leviathan*'a devrederek, doğa durumundan toplum haline geçerler.¹⁰⁰ Devletlerarası ilişkileri de doğa durumu olarak tanımlayan Hobbes, devletlerin de aynı biçimde iktidarlarını bir üst otoriteye devrederek bu durumdan kurtulmaları önerisini getirmemiştir. Bunun en önemli sebebi, devletler arasındaki doğa durumunun katlanılabılır olmasıdır. Çünkü Hobbes'a göre, devletler savaş halinden kazanç sağlamaktadırlar.¹⁰¹ Sonuç olarak Hobbes, devletler için kazançlı bir

⁹⁷ Ibid., s. 131-133.

⁹⁸ Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace*, s. 127-128.

⁹⁹ Michael W. Doyle, *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism and Socialism*, New York, Norton&Company, 1997, s. 113.

¹⁰⁰ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 46-47.

¹⁰¹ Ibid., s. 46.

Sonuç olarak Hobbes, devletler için kazançlı bir durum olarak gördüğü savaşların önlenmesi gibi bir kaygı da taşımamıştır.

18. yüzyıla gelindiğinde, devletlerarası ilişkilerin Hobbes'un bıraktığı yerden, Aydınlanmanın iyimser ve ilerlemeci düşüncesinin bir uzantısı olarak, evrensel barış planları ile tamamlanmaya çalışıldığı görülebilir. Aydınlanma döneminin barış planları bütünüyle pasifist olmamıştır. Barış planlarının ortak bir özelliği, bir evrensel-dünya meclisi ve polis gücü fikirlerini içermeleri olmuştur. Örneğin William Penn, ulusların egemenliklerini devredecekleri bir uluslararası meclis planı ortaya atmıştır. Penn, haklı savaş kuramının adaleti sağlaması için ortaya atıldığını, fakat uygulamada bu çözümün sorundan daha büyük felaketlere yol açacak duruma geldiğini öne sürmüştür. Penn'e göre, eğer adil bir çözüm isteniyorsa, bu çözüm savaş olasılığının ortadan kaldırılmasıyla sağlanacaktır ve bunun yolu da evrensel bir meclisin kurulması olacaktır. Dönemin önemli barış planlarından birisi de Eymeric Crucé tarafından ortaya atılmıştır. Crucé'un planının evrensel barışa yönelik en ciddi adımlardan birisi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Crucé'un planında, dönemin iki büyük gücü olan Hıristiyan ve İslam dünyası arasında barışın sağlanması amaçlanmıştır. Crucé da bir dünya meclisinin oluşturulmasını planlamış, fakat farklı olarak bu mecliste ilk sırayı Papa'ya vermişken, ikinci sırayı Türk İmparatoruna ayırmıştı.¹⁰²

18. yüzyılın barış planlarının en ünlüsü Immanuel Kant'a aittir. Kant, "haklı savaş"ı gerçekte asla haklı olamayacağını öne sürerek reddetmiştir. Fakat aynı zamanda, Kant'ın düşüncesinde savaşın barış için araçsallaştırıldığı da görülmektedir. Kant'a göre savaş, bütün kötülüklerin ve ahlaksal bozulmaların kaynağı, güç kullanarak bir hakkı öne sürmek için hiç de iyi olmayan sadece kestirme bir yoldur.¹⁰³

Kant, devletler arasındaki ilişkileri insanların ilkel oldukları yassız doğal duruma benzetse de, aydınlanma ile insanlar arasında sivil ilişkiler kurulacağını, fakat barışın egemen olduğu bir dünyanın kurulması için her devlet içinde olduğu gibi, devletler arasında da sivil ilişkilerin kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Kant'a göre toplumların birarada olabilmelerinin tek akılcı yolu bir dünya devletinin kurulmasıdır, fakat Kant, o gün için devletlerin buna hazır olmadığını da farkındadır.¹⁰⁴ Bunun yanında Kant, bir dünya devletinin despotikleşip insan hürriyeti ve haklarını yok etme olanağının da en-

¹⁰² Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace*, s. 180.

¹⁰³ Emre Bağçe, "Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel'i Yeniden Okumak: Sürekli Barış için Savaş Gerekli mi?", *Doğu-Batı*, Cilt 6, No 24, 2003, s. 112.

¹⁰⁴ Bağçe, "Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel'i Yeniden Okumak", s. 111.

dişesini taşımıştır.¹⁰⁵ Sonuç olarak Kant'ın ebedi barış için önerisi, barışçı bir birlik (*pacific union*) kurulması olmuştur. Aslında, Kant'a göre savaşın moral meşruiyetini sağlayacak olan tek şey, savaşı önleyecek olan akıldır.¹⁰⁶ Fakat, diğer yandan sürekli bir barışın da ancak savaşların zorlamasıyla, savaşların yıkıcı etkilerinin anlaşılmasıyla kurulabileceği sonucuna varmıştır. Yani, aslında siyaset felsefecisi yönüyle savaşları en azından barış için benimsemiş olan Kant, ahlak felsefecisi yönüyle de bunu reddetme eğiliminde olmuştur.¹⁰⁷

Ondokuzuncu Yüzyıl: Liberalizm ve Güç Dengesi

Haklı savaş kuramının tarihsel gelişimi bağlamında 19. yüzyıl, en özet biçimde, bu yüzyılda haklı savaş kavramından öğreti alanında vazgeçilmiş olmasıyla tanımlanabilecektir. Bu çerçevede, 19. yüzyılda savaş konusunda en kapsamlı çalışma olan Carl Von Clausewitz'in "Savaş Üzerine" adlı eserine göz atmak oldukça aydınlatıcı olacaktır. Prusyalı general Clausewitz'e göre savaş, politikanın başka araçlarla devamından başka birşey değildir. Bunun yanında Clausewitz, savaşın asla bir amaç olmadığını, yalnızca politika için bir araç olduğunu özellikle vurgulamaktadır.¹⁰⁸ Bu noktada Clausewitz'in savaşı, haklı savaş kuramının dinsel ve moral değerlendirmelerinden uzak, devletlerin siyasal amaç ve stratejileri doğrultusunda planlanıp uygulanan, devletlerarası bir siyasal eylem olarak gördüğünü söylemek mümkündür.¹⁰⁹ Savaşı, düşmana irademizi zorla kabul ettirmek için kuvvet kullanma eylemi olarak gören Clausewitz, bu kuvvet kullanımının sınırlanabileceği düşüncesine de katılmamaktadır. Bu konuda Clausewitz'in görüşü şu şekildedir:

Şimdi insancıl kimseler, fazla kan dökmeden düşmanı silahtan arındırmanın ya da yenmenin sanatkarane bir yolu olabileceğini ve harp sanatının eğiliminin de bu olduğunu kolayca hayal edebilirler. Ne kadar iyi izlenim bırakırsa bıraksın bu yanılmanın ortadan kaldırılması zorunludur; çünkü, harp gibi çok tehlikeli şeylerde iyi niyetlilikten doğan yanılıklar, yanılmanın en kötüsüdür. Fiziksel kuvvetin bütün kapsamıyla kullanılması, hiçbir zaman aklın da beraber kullanılmasına engel olmadığından, bu fiziksel kuvveti acımadan, kan dökmekten çekinmeden kullanan taraf...üstünlük sağlar. Böylece diğer tarafa da kuralı öğretmiş olur ve artık taraflar, içinde bulun-

¹⁰⁵ Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", s. 53.

¹⁰⁶ Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace*, s. 182.

¹⁰⁷ Bağcı, "Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel'i Yeniden Okumak", s. 111.

¹⁰⁸ Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. H. Fahri Çeliker, İstanbul, Özne Yayınları, 1999, s. 35.

¹⁰⁹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Dördüncü Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 388.

dukları dengeden başka bir sınır tanımaksızın aşırılığa kadar tırmanırlar.¹¹⁰

Savaşta şiddetin ölçüsünü sınırlamaya yönelik eğilimleri ciddi bir yanılğı olarak gösteren Clausewitz, yine de savaşlarda bazı sınırlılıkların olabileceğini de kabul etmekte ve bunu ulusların uygarlığı ölçütüne bağlamaktadır. Clausewitz'e göre uygar ulusların yaptıkları savaşların barbar ulusların savaşlarından daha az yıkıcı olması, devletlerin hem kendi içlerindeki hem de birbirleri arasındaki toplumsal durumdan ileri gelmektedir. Savaş, bu nedenden dolayı sınırlanabilir fakat, bu bizzat savaşla ilgili bir durum değildir. Clausewitz'e göre zaten mevcut olan bu durum dışında savaş felsefesine yumuşatıcı bir ilke eklemek de mümkün değildir.¹¹¹

Savaşın daha fazla stratejik boyutuyla ilgilenmiş olan Clausewitz'in bu görüşleri bir bakıma 19. yüzyıl anlayışını da yansıtmaktadır. Bunun yanında, 19. yüzyılda haklı savaş kuramından vazgeçilmiş olması, kuramın etkilerinin hiçbir biçimde devam etmediği sonucuna da gitmemektedir. Örneğin, 1868'de yayınlanan St. Petersburg Deklarasyonu ile bazı silahların yasaklanması söz konusu olmuş ve bu deklarasyon 1899 La Haye Konferansında (ve ardından 1907 La Haye Konferansında) da benimsenmiştir. La Haye Barış Konferansında haklı savaştan söz edilmemiş, savaşa başvurmada haklı ya da haksız ayrımı (*jus ad bellum*) ele alınmadan, savaşın yapılışı ve savaş kuralları düzenlenerek, bir bakıma gelenek de sürdürülmüştür. Bu gelişmelerin, bir sonraki yüzyılda ortaya çıkacak bu yöndeki girişimleri de haber verir nitelikte olduğu ve bundan sonraki gelişmelerin de daha çok uluslararası hukukun gelişim sürecinde yer aldığı söylenebilir.

Yirminci Yüzyıl

20. yüzyılın başında (1907) yapılan La Haye Barış Konferansı ile, 19. yüzyıldaki ilk konferansla benzer biçimde savaşın haklılığı konusuyla ilgilenilmeden, savaşın uygulanması açısından oldukça kapsamlı sayılabilecek birtakım kurallar ortaya konmuştur. Haklı savaş kuramının *jus in bello* boyutu kapsamında değerlendirilebilecek bu kurallara kısaca bakmak, kuramın yaklaşık 5. yüzyıldan itibaren geldiği noktayı belirlemek açısından yararlı olabilecektir.

Klasik haklı savaş kuramında en genel biçimiyle savaşa katkısı olmayanlar biçiminde belirlenmiş olan ve genellikle "masum" olarak

¹¹⁰ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 21.

¹¹¹ Ibid.

tanımlanan siviller ve savaşçıların statüsü konusunda La Haye’de bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, aslları tarafından kumanda edilen, savaş kural ve adetlerine göre hareket eden ve üzerinde uzak mesafeden fark edilebilecek bir amblem bulunan kişiler savaşan olarak tanımlanmıştır.¹¹² Yine La Haye’de, klasik haklı savaş kuramında da üzerinde önemli ölçüde durulmuş olan “oranlılık” konusunda kurallar ortaya konmuştur. La Haye’de açıkça yasaklanan, yağma ve düşmanın malına el koyma ise klasik doktrinde, düşmanı yıldırmak ve dolayısıyla da zafer elde etmek için kaçınılmaz olduğunda meşru sayılmıştır. La Haye’de savaş esirlerinin savaş alanından uzak tutulması, iyi muamele edilmesi ve savaş sonunda anlaşmayla değiştirilmeleri öngörülmüştür. Klasik haklı savaş kuramında ise bu derece ayrıntılı tartışmalar ortaya konmamış, savaş esirlerinin öldürülmemeleri daha çok suçlu olup olmamaları ile ilişkilendirilmiştir. La Haye’de düzenlenen, ancak klasik kuramda üzerinde fazla durulmamış olan bir konu da savaşta işgal edilen yerlerdeki nüfusun durumudur.¹¹³ Haklı savaş kuramında bu kimselerin durumu yine suçlu olup olmamaları ile bağlantılı olarak, suçlu olmayanların öldürülmemesi şeklinde geliştirilmiştir. Oysa, bu kimselerin suçluysa öldürülebilecekleri gelişen savaş hukukuna tamamıyla aykırı bir değerlendirme olarak kalmıştır.

20. yüzyılda savaş konusunda, yalnızca savaşın yıkıcılığını azaltmaya yönelik olan bu gelişmelerden kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşının başlaması ve savaşın yarattığı büyük yıkım, savaşla ilgili çalışmaların yönünü de bir ölçüde değiştirmiş, savaşa başvurulması ile ilgili kurallar, yani *jus ad bellum* ile daha fazla ilgilenilmiştir. Bu durumun en önemli örneği, Milletler Cemiyeti (MC) Misakı ve savaşı yasaklamaya yönelik ilk girişim olan Briand-Kellog Paktı olacaktır. MC Misakında savaşı yasaklayacak ya da savaşı devletlerin egemenliğinde bir yetki niteliğinden çıkaracak bir adım atılmamış, bunun yerine belirli hallerde savaş yetkisini sınırlayacak maddeler konulmuştur.¹¹⁴ Fakat bu yönde ilk girişim de yine MC tarafından yapılmış ve Genel Kurul tarafından 24 Eylül 1927’de alınan bir kararla uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesi için saldırı savaşlarına başvurulamayacağı, saldırı savaşının uluslararası bir suç olduğu, bütün saldırı savaşlarının yasak edildiği ya da yasak olacağı belirtilmiştir. Bunun yanında uluslararası bir yüküm olarak savaşın yasak edilmesi Briand-Kellog Paktı’yla gerçekleşmiştir. 27 Ağustos 1928’de onbeş devletin katılımıyla imzalanan ve 24 Temmuz 1929’da yürürlüğe giren Paris Antlaşması

¹¹² O’Brien, “The International Law of War”, s. 170.

¹¹³ Ibid., s. 172.

¹¹⁴ Sertaç Hami Başeren, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 32.

ya da Briand-Kellog Paktı ile devletler savaşı kınanmış, uyuşmazlıklarını barışçıl yollardan çözmeyi ve savaşa başvurmama yükümlülüğünü kabul etmiştir. Bununla birlikte, meşru müdafaa durumunda, uluslararası bir zorlama önlemi olarak, antlaşmayı imzalayan devletler ile imzalamayan devletler arasında ve antlaşmaya aykırı davranacak devlete karşı savaş, yasal ve olanak dahilinde kalmıştı.¹¹⁵

Savaşa başvurma, yani *jus ad bellum* ile ilgili bu ilk önemli hukuksal düzenlemelerin yapıldığı dönemde devletlerarası ilişkiler konusundaki hakim bakış açısının, yani idealist paradigmanın etkisinin de göz ardı edilemeyeceği açıktır. Temelleri aydınlanmadan gelen "ilerleme" fikri ve 19. yüzyılda gelişmeye başlayan liberal düşünceye dayanan idealizm, özünde I. Dünya Savaşının yol açtığı felaketlerin tekrarlanmaması, dolayısıyla savaşların önlenmesi ve barışın sağlanması amacına yönelik çalışmalarla ortaya konmuştur. İdealizmin temel savları; insan doğasının temelde iyi ve gelişebilir olduğu, savaş ve benzer kötülüklerin insan doğasından değil, insanları buna yönelten kurumların ve yapısal düzenlemelerin kötülüğünden kaynaklandığı, bu kurumsal bozuklukların düzeltilmesiyle savaşın önlenilebileceği ve dolayısıyla da savaşın kaçınılmaz olmadığı ve savaşın ulusaldan daha fazla kolektif çaba gerektiren bir sorun olduğudur.¹¹⁶

MC'nin kurulmasına öncülük etmiş olan Woodrow Wilson'a göre de MC, yeni bir anlayışa, yani kolektif güvenlik prensibine dayanacak, böylece eski güç dengesi yaklaşımları ortadan kalkacak ve barışçıl bir dünya düzeninin kurulmasına öncülük ederek savaşları imkansız kılacaktı.¹¹⁷ Fakat, bu düşünceler ortaya atıldıktan ve MC ve Briand-Kellog Paktı gibi gelişmelerden oldukça kısa bir süre sonra sorgulanmaya başlanmıştı. 1930'lu yıllarda uluslararası alanda karşılaşılan önemli sorunlar bu sorgulamada en önemli etken olmuştur. Bu sorunlar, 1929 ekonomik buhranı, Almanya ve Japonya gibi I. Dünya Savaşını kaybeden devletlerin uluslararası statükoyu değiştirme çabaları sonucu uluslararası ortamda artan gerginlik ve idealistlerin savunduğu MC'nin de uluslararası sorunlara çözüm getirememesi olmuştur.¹¹⁸

İdealizmi sorgulayan bu görüşler, II. Dünya Savaşı sonrası Uluslararası İlişkiler alanının da hakim teorisi haline gelmiş olan realizmdir. Uluslararası politikayı bir güç mücadelesi olarak tanımlayan realistler, idealistleri ütopyacı ve normatif olarak eleştirmiş ve en genel

¹¹⁵ Ibid., s. 28-29.

¹¹⁶ Deniz Ülke Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998, s. 150.

¹¹⁷ Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, 1997, s. 61.

¹¹⁸ Ibid., s. 69.

anlamda, uluslararası barışı uluslararası sistemin anarşik yapısı dolayısıyla, ulusal çıkarların uyumu ile gerçekleştirebilecek bir durum olarak ortaya koymuşlardır. Uluslararası ilişkilerde ulusal çıkara bu biçimde yeniden yapılan vurgunun aslında 19. yüzyıldakine benzer koşulları yaratacağını beklemek mümkündür. Fakat, II. Dünya Savaşı sonrasında savaşa başvurulması –*jus ad bellum*– konusunda en kapsamlı düzenlemeyi getirmiş olan Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşunun gerçekleşmiş olması bir çelişki gibi görülebilmektedir.¹¹⁹

Bu durumun gerçekte bir çelişki olup olmadığını ortaya konması bakımından realizmin savlarını ele almak yararlı olabilecektir. Realizm, savaşı uluslararası sistemin anarşik yapısının doğal bir sonucu olarak görmektedir. Fakat bu bakış açısına göre realizmin savaşı çok kolay başvurulabilecek bir araç olarak gördüğünü söylemek de yanlış bir değerlendirme olacaktır. Aksine, realistler için savaş, örneğin idealistlerden farklı olarak geçici bir sapma değil, sürekli bir tehdit olarak görüldüğünden, savaşı önlemek realistler için devlet adamlığı sanatının ortaya konacağı en önemli alan olarak görülmektedir.¹²⁰

Realizme göre, uluslararası ilişkiler moral değerlendirmelere uygun değildir. Fakat bu da realizmin moral değerleri tümüyle dışladığı anlamına gelmemektedir. Realistler için asıl sorun, uluslararası ilişkilerin ya da devletlerin dış politika davranışlarının doğrudan moral değerlendirmelerle yönlendirilmesidir.¹²¹ Realistlere göre, uluslararası ilişkiler ve dış politikanın alanı olan uluslararası sistemin yapısı moral değerlendirmelere uygun olmadığından, bu tür değerlendirmeler ancak felakete yol açacaktır. Realistler, *jus ad bellum*, yani savaşa başvurma konusunda da moral değerlendirmeleri çok tehlikeli bulmaktadır. Savaşa başvurmayla moral değerlere göre değil, strateji ve politikaya göre karar verilmelidir.¹²² Aynı biçimde realistler, *jus in bello* konusunda da değerlendirmelerini moral değerlere değil, pragmatik ve siyasal sebeplere dayandırır. Savaş kendi içinde bir amaç değil, siyasal bir araç olduğundan sınırlamanın kendiliğinden geleceği düşünülmektedir. Yani savaş siyasal bir amaçsa, bu amacı gerçekleştirme arzusu savaşta aşırılığı sınırlayacak olan şeydir. Oysa moral değerlendirme, örneğin haklılığa olan inanç ve bunun ortaya koyacağı motivasyonun sınırları kaldırma olasılığı çok daha fazladır.

¹¹⁹ Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 2/4 maddesinde, devletlerin uluslararası ilişkilerinde, gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerek BM amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde kuvvete başvurmaları ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaları yasaklanmıştır. Bu maddenin tek istisnası ise, 51. maddede silahlı bir saldırı karşısında devletlere tanınan meşru müdafaa hakkıdır.

¹²⁰ A. J. Coates, *The Ethics of War*, Manchester, Manchester University Press, 1997, s. 22.

¹²¹ Doyle, *Ways of War and Peace*, s. 106.

¹²² Coates, *The Ethics of War*, s. 23.

Kısaca, realistlere göre realist değerlendirmelerle yürütülen savaş, moral değerlerle yürütülenden çok daha sınırlı olacaktır.¹²³

Bu noktada realizmin aslında haklı savaş kuramıyla önemli farklılıklarının yanında benzerliklerinin de bulunduğunu ve hatta bir ölçüde haklı savaş kuramının realizmden öğreneceklerinin bile olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle hem realizm, hem de haklı savaş kuramı, savaşa yer vermekte, olabilirliğini ve araçsal niteliğini kabul etmektedir. Her iki kuram da savaşı kendisi için bir amaç değil, bir araç olarak görmektedir. Realizm de, haklı savaş kuramı da sınırlı savaş üzerinde durmaktadır -realizmde bu pragmatik, haklı savaşta ise moral nedenlerle olsa da.- Yine, haklı savaş kuramında savaşın başarı şansına yapılan vurguda da realizmle benzerlik bulunabilir. Sonuçta sadece moral amaçlarla başarı şansı olmayan bir savaş, genel olarak haklı savaş kuramcılarınca da haklı sayılmamaktadır. Bu durumda haklı savaş kuramcılarının da savaşı doğrudan moralitenin bir konusu yapmadıkları, hatta bazı yönlerden realist değerlendirmelerde buldukları öne sürülebilir.

20. yüzyılda savaş konusundaki gelişmeler artık bütünüyle uluslararası hukukun konusu olduğundan, klasik haklı savaş kuramının 19. yüzyılda başlamış olan yok oluşunun tamamlandığını söylemek mümkündür. Buna karşın, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, özellikle Amerika'da, Vietnam Savaşı'na karşı gösterilen tepkilerle birlikte, haklı savaş söyleminin canlandığı gözlemlenebilmektedir. Fakat, kuramın yeniden bir analiz çerçevesi olarak kullanılmaya başlanması için bir süre geçmesi gerekmiştir. Çünkü, savaş karşıtı kampta yer alanların moral değerlendirmeler bağlamında ortak bir dil bulması, belki realist teorinin baskınlığının da etkisiyle kolay olmamıştır. Sonuç olarak savaş sona erdiğinde ortak dil bulunmuş, haklı savaş özellikle de siyaset bilimci ve felsefeciler tarafından akademik çalışmalarda yeniden ele alınmaya başlanmıştır.¹²⁴

Michael Walzer, Robert Tucker, William O'Brian, Paul Ramsey 20. yüzyıl ve sonrasında modern haklı savaş kuramcılarının bazılarıdır. 20. yüzyıl ve sonrasında haklı savaş kuramcıları, uluslararası hukuku da gözardı etmeyerek, Soğuk Savaş döneminde daha çok ulusal bağımsızlık hareketleri bağlamında, daha sonraki dönemlerde de insan müdahale uygulamalarını ve günümüzde de özellikle önleyici meşru müdafaa söylemiyle ortaya konan uygulamaları eleştirel bir dille analiz etme çabasında olmuşlardır.

20. yüzyıl ve sonrasında haklı savaş kuramcıları genel olarak aynı kavramsal çerçeve ve kategorileri kullanıyorlarsa da, çoğunlukla

¹²³ Ibid., s. 26.

¹²⁴ Walzer, "The Triumph of", s. 929.

vurguladıkları unsurlar birbirinden farklılaşmaktadır. Bu kuramcıların belki de en önemli ortak özellikleri, haklı savaş kuramının soyut moral idealleri aşan, hem idealist hem de realist kavramsallaştırmanın bir sentezi olduğunu kabul etmeleridir.¹²⁵ 20. yüzyıl haklı savaş kuramcılarının birçoğu için geçerli bir benzerlik de, bunların daha çok nükleer silahlar ve nükleer caydırıcılıkla ilgilenmiş olmalarıdır.

Bu kuramcıların "haklı savaş"la ilgili görüşlerini, klasik haklı savaş kuramcılarına benzer şekilde, *jus ad bellum* ve *jus in bello* ilkeleleriyle ilgili görüşlerine kısaca değinerek özetlemek mümkündür.¹²⁶ *Jus ad bellum*, yani kuvvet kullanımının haklılığını sağlayan koşullar konusunda Ramsey, O'Brien ve Walzer görüş birliği içerisindedir. Fakat, görülebileceği gibi, bu koşullar içerisinde her birinin vurgusu farklı bir yere yönelmiştir. Ramsey, *jus ad bellum* ilkesini adalet, düzen ve hukuk ile sınırlamakta, bu yönde en önemli sorumluluğu karar alıcılara yüklemektedir. Fakat, haklı nedenin belirlenmesini karar alıcılara havale etmek dışında, bunun belirleneceği değerler konusunda bir yol göstermemekte, yani iyi-kötü belirlenmesine girmekten kaçınmaktadır. Ramsey'in bu bağlamda öne sürdüğü en önemli ölçüt, Augustine tarzı bir "sevgi" nosyonu olmaktadır. Ramsey bu ölçütü, ezilene duyulan Hıristiyan sevgisinden yola çıkarak ortaya koymakta ve bir bakıma, gücünün saldırgan tarafından tehdit edilen zayıfa karşı sorumluluğu olduğu sonucuna varmaktadır.¹²⁷

Ramsey'in *jus in bello* ile ilgili görüşleri, sivillerin dokunulmazlığı üzerine yaptığı vurgu ile belirlenmektedir denilebilir. Savaşların tümünün öncelikle sivillerin dokunulmazlığı sınavını geçmesi gerektiği üzerinde duran Ramsey, sivillerin dokunulmazlığı ölçütünü karşılasa da, oranlılık ilkesini göz ardı eden bir savaşın haksız duruma düşebileceğini de belirtmektedir.¹²⁸ Yine de, Ramsey'in analizinde sivil dokunulmazlığı her anlamda oranlılık ilkesinin önündedir ve Ramsey'e göre sivil dokunulmazlığı ilkesinin gözlemlenemediği yerde oranlılıktan söz etmek dahi mümkün değildir.¹²⁹

William O'Brien, haklı savaş kuramı ile uluslararası hukuku sistematik biçimde birleştirme çabasında olan bir kuramcıdır.¹³⁰ O'Brien'la karşılaştırıldığında diğer kuramcıların uluslararası hukuka

¹²⁵ Michael J. Buttler, "U.S Military Intervention in Crisis, 1945-1994: an Empirical Inquiry of Just War Theory", International Studies Association, 24-27 March 2002, <http://www.isanet.org/noarchive/michaelbutler.html>.

¹²⁶ 20. yüzyıl kuramcılarının görüşleri, Paul Ramsey, William O'Brien ve Michael Walzer'in görüşlerinden yola çıkılarak özetlenmeye çalışılmıştır.

¹²⁷ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 167-168.

¹²⁸ O'Brien, "The International Law of War", s. 177.

¹²⁹ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 173.

¹³⁰ O'Brien, "The International Law of War", s. 184.

seçici bir biçimde başvurdukları gözlemlenmektedir. O'Brien'in *jus ad bellum* analizindeki öncelikli vurgusu, Batının demokrasi değerlerinin korunmasının gerektirdiği, siyasal özgürlüğe saygı gibi dengeler üzerinedir. O'Brien'a göre, askeri gereklilik nosyonunu sınırlayabilecek en önemli ölçüt insana verilmesi gereken değerdir. O'Brien bu sonuca birey, devlet ve uluslararası toplum arasındaki üç ayaklı ilişkide bireyi öne çıkararak varmaktadır. O'Brien için birey devletin de üzerinde tutulmalıdır. İnsana verilen değer, askeri gerekliliği sınırlayacak içsel unsurken, dışsal unsur ise insanların birbirine bağımlılığı olmalıdır. O'Brien'in bireylerin bağımlılığı görüşü, uluslararası toplum ve bu toplumda yer alan devletlerin karşılıklı bağımlılığı görüşünü kabullünden kaynaklanmaktadır. O'Brien'a göre, bireyler devletlerin üyeleri oldukları gibi, insan ırkının da üyeleridir ve bu bağlamda ortak bir kaderi paylaştıklarından birbirlerine bağımlıdırlar. Bir görüşe göre, O'Brien'in askeri gerekliliği sınırlayan ölçüt olarak insanların birbirine bağımlılığını öne sürmüş olması, örneğin Ramsey'den daha fazla ulusal çıkar adına yapılan savaşlara olanak tanıyacak bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşe göre sevgi unsuru çok daha sınırlayıcı bir çerçeve sağlamaktadır.¹³¹

O'Brien'a göre, *jus in bello*'yu sınırlayacak en önemli ölçüt oranlılık olmalıdır. Bu bağlamda Ramsey'in sivil dokunulmazlığına yaptığı vurguyu eleştiren O'Brien,¹³² "çift etki" bağlamında sivillerin doğrudan hedef alınmasıyla, kazaen öldürülmeleri arasındaki ayrıma da vurgu yapmaktadır. Fakat bu bağlamda da analizini doğrudan "çift etkiye" değil, oranlılığa dayandırmaktadır. *Jus in bello* ilkeleri konusunda O'Brien hemen bütünüyle mevcut hukuk kurallarını ölçü almakta, klasik haklı savaş teorisine dayanma gereği duymamaktadır. O'Brien bunu, haklı savaş doktrininin *jus in bello* söz konusu olduğunda, uluslararası hukuk karşısında yetersiz olduğu görüşüne dayandırmaktadır.¹³³

Michael Walzer, klasik haklı savaş kuramının diline belki de en az başvuran kuramcıdır. Bununla birlikte Walzer, uluslararası hukukun da sınırlarını tartışmaktadır. Walzer, *jus ad bellum* üzerinde fazla durmamış, kendi deyimiyile ne zaman öldürülebileneceğiyle değil, kimin öldürülebileceğiyle daha fazla ilgilenmiştir.¹³⁴ *Jus ad bellum* bağlamında bakıldığında, Walzer'in bireylerin yaşama ve özgürlük haklarına yaptığı vurgu göze çarpmaktadır. Walzer, bireylerin yaşama ve özgürlük haklarının sağlanabilmesini devlete bağladığından, devletin

¹³¹ Bu görüş için bkz. Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 171.

¹³² O'Brien, "The International Law of War", s.178.

¹³³ Ibid., s. 184.

¹³⁴ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars*, New York, Basic Books, 1977, s. 41.

bağımsızlık ve toprak bütünlüğü hakkı da aynı ölçüde önemli olmaktadır. Walzer'ın bu bakış açısı, insani müdahaleyi haklı saymasına ve dolayısıyla da daha fazla sayıda savaşı "haklı" bulmasına yol açmaktadır.¹³⁵

Walzer, belirtildiği gibi *jus in bello* ilkesiyle oldukça ilgilidir. Sivil dokunulmazlığı konusu Walzer için de önemlidir, fakat diğer kuramcılardan farklı olarak, oranlılığa dayanmaktan kaçınmış ve "çift etki"yi kullanmıştır. Walzer, klasik haklı savaş kuramındaki biçimiyle "çift etki"yi tatmin edici bulmamakta, karar alıcı ve askerlere gerekli dikkati göstermeleri konusunda kişisel sorumluluk yüklemekte, bir bakıma "çift etki" arkasına saklanılmasını önlemeye çalışmaktadır.¹³⁶ Walzer, savaşı-sivil ayrımı bağlamında, askeri gerekliliğin mevcut yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Walzer, bir ilke olmak yerine bir mazeret olarak tanımladığı askeri gerekliliğin mevcut yorumunun, savaşın kazanılması için gerekli herşeyi haklılaştırdığını öne sürmektedir.¹³⁷ Dolayısıyla, sivil dokunulmazlığı karşısında askeri gereklilik ölçütüne karşı çıkmaktadır. Walzer, savaşıların statüsü konusunda da farklı bir yaklaşıma sahiptir. Savaşıların statüsünün insanların haklarına göre belirlenmesi gerektiğini öne süren Walzer, bu görüşüyle daha çok gerilla savaşlarına başvurarak sonuca varmaktadır. Gerilla savaşlarında savaşıların ayrımının çok daha detaylı düşünülmesi gerektiğini, çünkü bu savaşların sivil insanlar içinde yaşadığı ve bunlara karşı savaşın sivillerin ölümüne neden olacağını öne sürmektedir.¹³⁸ Yine, sivil dokunulmazlığı bağlamında ele alınca Walzer kuşatmalara da kesinlikle karşıdır ve kuşatmalar hakkındaki görüşleri Walzer'ın savaş hukukuna en dikkat çekici katkısı olarak değerlendirilmektedir.¹³⁹

20. yüzyıl ve sonrasında haklı savaş kuramı, elbette ne bu üç kuramcının görüşleri ve ne de burada ele alınan en özet biçimiyle değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı bir konudur. Ele alınan bu üç kuramcının görüşleri günümüzde haklı savaş kuramının ne şekilde kullanıldığına dair bir fikir vermek ötesine geçmemektedir. Özellikle günümüz uluslararası ilişkilerinde karşılaştığımız uygulamaları değerlendirmek, uluslararası hukuku da içeren daha kapsamlı ve ayrı bir çalışma gerektirmektedir.*

¹³⁵ Sichel, *The Making of a Nuclear Peace*, s. 171.

¹³⁶ Walzer, *Just and Unjust Wars*, s. 151-154.

¹³⁷ *Ibid.*, s. 144.

¹³⁸ *Ibid.*, s.184-185.

¹³⁹ O'Brien, "The International Law of War", s. 182.

Sonuç Yerine

İlk izlerini klasik dönemde dahi bulabileceğimiz, ama gelişmesini MS. 4-5. yüzyıllarda ortaya koymaya başlayan ve çok çeşitli düşünce pratiklerinin katkısıyla ortaya çıkmış olan haklı savaş kuramı, günümüzde uluslararası hukuk yoluyla "meşru müdafaa" dışında devletlerin savaşa başvurma olanaklarının ortadan kalkmış olmasıyla geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. Bu noktada, klasik haklı savaş kuramında da çoğunlukla, savaşın aslında tek haklı nedeninin "meşru müdafaa" olarak belirlendiği öne sürülebilir. Fakat, klasik haklı savaş kuramının ortaya konduğu dönemlerde meşru müdafaa kavramının günümüzdeki anlamını karşılamadığını da gözardı etmemek gerekmektedir. Devletlerin kuvvet kullanmalarının, gerek Tanrı'nın iradesinin yansıması, gerekse devletlerin egemenlik hakkı olarak görüldüğü dönemlerde meşru müdafaa, bugün ulaştığı kavramsal içerikten oldukça uzak görünmektedir. Ortaçağdan itibaren tüm haklı savaş kuramcılarında görüldüğü gibi, kuramda meşru müdafaa, silahlı saldırıyla ve hatta saldırıyla bile sınırlanmamış, aksine gerek dinsel, gerekse de moral dayanaklarla sırf haksız olduğu düşünüldüğü için bir devlete savaş açılması "haklı" sayılabilmektedir.

Günümüzde haklı savaşın dilinin yalnızca yeni kuramcılarla değil, aynı zamanda uygulamada da, fakat farklı bir bağlamda canlandırıldığını gözlemlemekteyiz. Günümüzde bazı uygulamalarda, savaşa başvurmada haklı-haksız ayrımının neredeyse Ortaçağlardaki biçimiyle ortaya konduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Oysa, örneğin Vitoria'da olduğu gibi, erken modern dönemde dahi bir devletin rejimini değiştirmek "haklı" bir savaş sebebi sayılmamıştır. Yine, ABD'nin ortaya koyduğu söylemle "önleyici meşru müdafaa"nın da günümüz savaş hukukundan çok, klasik haklı savaş kuramına yakın olduğu söylenebilir. Buna karşın, klasik haklı savaş kuramında genellikle cezalandırma için "öncesinde bir kötülüğün yapılmış olması" koşulunun arandığı da göz ardı edilemeyecek kadar açıktır.

Haklı savaş kuramı, günümüz uluslararası hukukunun gelişiminde önemli katkıları olan bir çerçeve çizmiştir. Haklı savaşın, aslında savaşı meşrulaştırmanın bir aracı olarak ortaya konduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat, savaşın bütünüyle yasaklanmadığı bir dönemde bu çabalar, savaşa başvurma ve aynı zamanda savaş uygulamalarını kısıtlayıcı bir rol oynadığı ölçüde olumlu bir gelişme sayılmalıdır. Buna karşın, kuramın klasik biçiminin bugün geçerliliğinin kalmadığı da açıktır. BM Antlaşmasınının 2/4 maddesi, devletlerin münferiden kuvvet kullanmalarını yasaklamıştır. Bu kapsamlı yasağın sınırları da açıkça belirlenmiştir. Savaş konusunda uluslararası hukuk bugün ulaştığı noktayı daha geriye götürme çabaları, uluslararası ilişkileri de Ortaçağlardaki durumuna götürmekten başka birşeye hizmet etmeyecektir.